

ZBOR ZA KATOLIČKI ODGOJ

SOCIJALNI NAUK CRKVE
U SVEĆENIČKOM
OBRAZOVANJU

(30. 12. 1988.)

Osnovne pretpostavke

1. Zbor za katolički odgoj, otvoren potrebama proisteklim iz koncilske obnove, posljednjih desetljeća u više navrata pružio je sjemeništima i zavodima teološkog studija prikladne naputke za razna područja svećeničkog obrazovanja.¹ Ovom prilikom smatra uputnim ponovno se obratiti biskupima, sjemenišnim odgojiteljima i profesorima nudeći im neke smjernice u vezi s proučavanjem i podučavanjem socijalnog nauka Crkve.

Lativši se tog posla svjesni smo da doskačemo istinskoj potrebi, koja se danas naročito živo osjeća, kako bismo bogatstvima što su sadržana u socijalnom nauku Crkve, a po službi dobro obrazovanih svećenika svjesnih mnogostrukih zadaća koje ih očekuju, koristili obitelji čovječanstva. Danas, kad se ta tema toliko produbljuje i proučava, kao što to uostalom proizlazi iz nedavne enciklike *Sollicitudo rei socialis* Ivana Pavla II., veoma je važno da svećenički pripravnici steknu jasne pojmove o naravi, svrhama i bitnim sastavnicama spomenutog nauka kako bi ga mogli primijeniti u svome pastoralnom radu u njegovoj cjelovitosti, kako ga je uobličilo i izložilo crkveno učiteljstvo.² Kao što će se vidjeti iz raznih

¹ *Ratio fundamentalis institutionis sacerdotalis*, 6. 1. 1970.; novo izdanje 19. 3. 1985.; EV 3/1796s1; okružnica o Poučavanju filozofije u sjemeništima, 20. 1. 1972.; EV 4/1516s1; Odgojne smjernice za odgoj svećeničkog celibata, 11. 4. 1974.; EV 5/190s1; okružnica o Nastavi kanonskog prava kod svećeničkih pripravnika, 2. 4. 1975., EV 5/1221s1; dokument o Teološkom obrazovanju budućih svećenika, 22. 2. 1976.; EV 5/1766 sl.; instrukcija *O liturgijskom odgoju sjemeništara*, 3. 6. 1979.; EV 6/1550s1; okružnica *O nekih hitnijim vidovima duhovnog odgoja u sjemeništima*, 6. 1. 1980.; EV 7/45s1; *Smjernice za obrazovanje budućih svećenika s obzirom na sredstva društvenih komunikacija*, 19. 3. 1986.; EV 10/75s1.

² IVAN PAVAO II., Enciklika *Sollicitudo rei socialis* (SRS), 30. 12. 1987., br. 41; AAS 80 (1988), str. 571.

poglavlja ovih »Smjernica«, stanje u ovome području je takvo da je neophodno prikladno razjasniti razne pojmove.

Prije svega, primijetiti ćete da se u slijedećim poglavljima koriste dva dosta općenita izraza: »socijalni nauk« i »socijalno naučavanje« crkve. Ne nijećemo nijanse koje svaki od dva navedena izraza u sebi nosi. »Nauk« naime više ističe teorijski vid problema, a »naučavanje« povijesni i praktični vid, premda oba izraza zapravo govore o jednoj te istoj stvarnosti. Njihova naizmjenična upotreba sa strane crkvenog učiteljstva, kako svečanog tako onoga redovnog papinskog i biskupskog, želi nam ukazati na njihovu uzajamnu jednaku vrijednost.

Iznad bilo kakva sukoba riječi ili izraza, stvarnost što se socijalnim naukom ili socijalnim naučavanjem izriče »bogata je baština« koju je crkva stekla crpeći postupno iz Božje riječi i pozorno otvorena promjenljivim prilikama u kojima žive narodi u raznim povijesnim razdobljima. Riječ je o baštini koja se vjerno čuvala i razvijala kao odgovor na uvijek nove zahtjeve ljudskog suživota.

2. Danas taj nauk mora sve hitnije davati svoj naročit doprinos evangelizaciji, dijalogu sa svijetom, kršćanskom tumačenju stvarnosti i smjerovima pastoralnog djelovanja kako bi razna nastojanja vremenita življenja bila osvjetljena zdravim načelima. Naime, gospodarski, društveni, politički i kulturalni ustroj doživljava brze i duboke promjene pa zato treba sigurna putokaza. Mora se promicati istinski društveni napredak koji zahtijeva pravednu organizaciju takvih ustrojstava da bi bilo djelotvorno osigurano zajedničko dobro svih ljudi; ako se to ne bi učinilo, golemo mnoštvo ljudi našlo bi se u stanju »gotovo ropskog jarma« o kojem je u *Rerum novarum* govorio Lav XIII.³

Zato, posvema je jasno da »velika drama« suvremenog svijeta, izazvana višestrukim prijetnjama koje često idu ukorak s ljudskim napretkom, »ne može nikoga ostaviti ravnodušnim«. ⁴ Stoga se sve hitnije i sve odlučnije traži neizbježna navjestiteljska nazočnost Crkve unutar složena svijeta vremenitih stvarnosti koje uvjetuju sudbinu čovječanstva.

Ulazeći, međutim, u to područje Crkva je svjesna svojih granica. Ona ne kani davati rješenje za sve probleme koji se pojavljuju u dramatičnim prilikama suvremenog svijeta, pogotovo zato što postoje velike razvojne razlike među narodima te različitost prilika u kojima kršćani imaju svoj dio odgovornosti.⁵ Ipak, ona u »svjetlu što dolazi iz Evanđelja«⁶ može i

³ LAV XIII., Enciklika *Rerum novarum* (RN), 15. S. 1891: Acta Leonis XIII 11 (1891), str. 99.

⁴ IVAN PAVAO II., Enciklika *Redemptor hominis* (RH), 4. 3. 1979., br. 16: AAS 71 (1979), str. 293; EV 6/1224.

⁵ PAVAO VI., Apostol. pismo *Octogesima adveniens* (OA), 14. 5. 1971., br. 3-4: AAS 63 (1971), str. 402s1; EV 4/716sl.

mora pružati načela i smjernice koje su neophodne za ispravno uređivanje društvena života, za dostojanstvo ljudske osobe i za opće dobro. Činjenica je da je učiteljstvo zahvaćalo i da često zahvaća u tom području naukom što su ga svi vjernici dužni upoznati, širiti i primjenjivati. Stoga se, unutar filozofskog i teološkog studija, posebno mjesto mora osigurati za predavanje tog nauka u obrazovanju budućih svećenika, kao što je o tome jasno govorio Ivan XXIII.⁷ i čemu žele iznova pripomoći ove »Smjernice« koje su razrađene u suradnji s Papinskim vijećem »Iustitia et pax« i koje je potvrdila glavna skupština Zbora za katolički odgoj.

Ovaj dokument sastoji se od šest poglavlja pri čemu se pet prvih odnosi na narav socijalnog nauka Crkve: na njegovu povijesnu, teorijsku i praktičnu stranu, uz pomoć tri njegova tvorna elementa, tj. trajnih načela, mjerila za prosuđivanje i uputa za djelovanje. U šestom poglavlju nalazimo neke naznake kojima se pripravnicima na svećeništvo s obzirom na sadržaje socijalnog nauka osigurava primjereno obrazovanje.

I. Narav socijalnog nauka

Sastavnice socijalnog nauka

3. Nesigurnosti što se tu i tamo još pojavljuju oko upotrebe izraza »socijalnog nauka« Crkve, ali i oko same naravi te nauke, traže rješenje tog pitanja na epistemologijskoj razini, jer tu leži ishodište mnogih nesporazuma. Iako se u ovom dokumentu ne kani raspredati »ex professo«, a još manje riješiti sve zakučice oko socijalnog nauka, svejednako postoji nada da će produbljeno razmišljanje o sastavnicama koje izriču njezinu narav pripomoći boljem razumijevanju izraza pomoću kojih se problem postavlja. Bilo kako bilo, dobro je imati na umu da nam se ovdje nudi objašnjenje spomenutih sastavnica ili komponenata upravo u obliku u kojem ih izravno uzimamo iz izjava crkvenog učiteljstva, a ne onako kako ih formuliraju razni stručnjaci. Treba naime uvijek dobro razlikovati službeni socijalni nauk Crkve od raznih polazišta škola u kojima se socijalna misao, sadržana u papinskim dokumentima, sustavno tumači, razvija i sređuje.⁸

⁶ II. VATIKANSKI SABOR, Pastoral. konstitucija *Gaudium et spes* (GS), br. 3; EV 1/1322

⁷ IVAN XXIII., Enciklika *Mater et magistra* (MM), 15. 5. 1961.: AAS 53 (1961), str. 453-454.

⁸ PIO XII., Nagovor *Animus noster* akademskom senatu i pitomcima Papinskog gregorijanskog sveučilišta u Rimu, 17. 10. 1953.: AAS 45 (1953), str. 687.

Narav socijalnog nauka Crkve prikazuje se kroz ove bitne elemente:⁹ socijalno naučavanje Crkve proizašlo je iz susreta evanđeoske poruke i njenih etičkih zahtjeva s problemima koji se pojavljuju u životu društva. Prosudbe do kojih se tako dolazi postaju gradivo za ćudoredno promišljanje koje u Crkvi dozrijeva uz pomoć znanstvenog istraživanja, ali i kroz iskustvo kršćanske zajednice koja se svakodnevno provjerava pred raznim oblicima bijede i naročito pred problemima koje donosi fenomen industrijalizacije i s njime povezani društveno-gospodarski sustavi.

Taj nauk oblikuje se pomoću teologije i filozofije, koje su mu temelj, te uz pomoć humanističkih i društvenih znanosti koje ga dopunjuju. Zadiru u etičke vidove života, ne zanemarujući pri tom tehničke strane problema da bi bili prosuđeni u svjetlu morala. Oslanjajući se »na trajno važeća načela« ta nauka nudi »prigodne sudove« jer se razvija u službi promjenljivih povijesnih prilika i bitno je usmjerena »kršćanskom djelovanju ili praksi«.

Autonomija socijalnog nauka

4. Koliko god da se taj nauk oblikovao tijekom 19. st. kao dopuna traktatu moralke koji govori o kreposti pravednosti, vrlo brzo zadobio je znatnu samostalnost što je bila posljedica neprekidna organskog i sustavnog razvoja moralnog promišljanja Crkve nad novim i složenim društvenim pitanjima. Zato se može reći da socijalni nauk ima vlastitu samobitnost s dobro omeđenim teološkim obličjem.

Da bi se o socijalnom nauku dobio zaokružen pojam, treba pogledati njegove izvore, njegov temelj i predmet, nosioca i sadržaj, svrhe i metodu: dakle sve elemente koji ga čine posebnom i autonomnom, istodobno teorijskom i praktičnom disciplinom, unutar prostrana i složena znanstvena područja moralne teologije, u tijesnoj povezanosti sa socijalnim moralom.¹⁰

Izvori socijalnog nauka su Sveto pismo, naučavanje otaca i velikih teologa Crkve te samog učiteljstva. Njegov temelj i prvi predmet je dostojanstvo ljudske osobe sa svim njegovim neotuđivim pravima koja čine »jezgru istine o čovjeku«¹¹ Nosilac ili subjekt mu je cijela kršćanska zajednica, složno i pod vodstvom svojih zakonitih pastira kojima su laici, sa svojim kršćanskim iskustvom, također aktivni suradnici. Sažimajući viziju o čovjeku, čovječanstvu i

⁹ ZBOR ZA NAUK VJERE, Instrukcija *Libertatis conscientia* (LC) o kršćanskoj slobodi i oslobođenju, 22. 3. 1986., BR. 72: AAS 79 (1987), str. 585sl.

¹⁰ IVAN PAVAO II., Eciklika *Laborem exercens* (LE), 14. 9. 1981., , br. 3: AAS 73 (1981), str. 583; EV 7/1397; SRS 41: AAS 806 (1988), str. 571.

društvu,¹² u njegovu sadržaju zrcali se cijeli čovjek, društveni čovjek, kao posve određeni subjekt i temeljna zbilja kršćanske antropologije.

Teološka narav

5. Socijalni nauk Crkve, kao »sastavni dio kršćanskog poimanja života«,¹³ zadobiva izrazito teološko obilježje. Između Evanđelja i stvarnog života zaista postoji uzajamno postavljanje pitanja što se, na praktičnoj razini evangelizacije i ljudskog shvaćanja, ozbiljuje jakim sponama antropološkog, teološkog i duhovnog reda tako da su u kršćanskom poimanju ljudske osobe djelotvorna ljubav, pravda i mir nerazdvojivi.¹⁴

Ta teološka narav socijalnog nauka izražava se također u njegovoj pastoralnoj usmjerenosti na služenje svijetu kojim se hoće potaknuti cjelovito promicanje čovjeka putem prakse kršćanskog oslobođenja u njegovoj zemaljskoj i transcendentnoj perspektivi.¹⁵ Ne radi se o tome da se pronosi tek »puko znanje«, nego je to teorijsko-praktičkim u njegovu poslanjem Crkve, sa služenjem cijelom čovjeku i svim ljudima. Radi se o ispravnu shvaćanju stvarnog čovjeka i njegove sudbine¹⁶ koje je Crkva kadra pružiti kao svoj doprinos rješavanju ljudskih problema. Može se kazati da Crkva u svako doba i u svim prilikama ponovno prolazi tim putem ispunjajući u društvu trostruku zadaću: naviješta istine o čovječjem dostojanstvu i o pravima čovjeka, prokazuje nepravedna stanja te doprinosi pozitivnim promjenama u društvu i pravome napretku čovjeka.¹⁷

Trodimenzionalnost socijalnog nauka¹⁸

6. Socijalni nauk ima tri svoje dimenzije, naime teorijsku, povijesnu i praktičnu. U svome bitnom ustroju te se dimenzije približavaju te su međusobno povezane i nerazdvojive.

Prije svega, tu je »teorijska dimenzija« jer je crkveno učiteljstvo u svojim socijalnim dokumentima otvoreno iznijelo svoje suvislo i sustavno razmišljanje. Učiteljstvo naznačuje put kojim se u novome društvenom poretku sigurno može izgraditi odnose suživota prema općim mjerilima koja svi mogu prihvatiti. Riječ je, dakako, o trajnim etičkim načelima a ne o

¹¹ IVAN PAVAO II., Nagovor *Esta hora* na III. općoj konferenciji episkopata Latinske Amerike u Puebli, 28. 1. 1979., I. dio, br. 9: AAS 71 (1979), str. 195.

¹² PAVAO VI., Encikl. *Populorum progressio* (PP), 26. 3. 1967, br. 13: AAS 59 (1967), str. 263; EV 2/1058

¹³ MM: AAS 53 (1961), str. 453.

¹⁴ PAVAO VI., Apostol. nagovor *Evangelii nuntiandi* (EN), 8. 12. 1975., br. 29 i 31: AAS 68 (1976), str. 26; EV 5/1623. Hrv. izd. KS, Zagreb 1976.

¹⁵

¹⁶ GS 12ss; EV 1/1355ss.

¹⁷ LE 1: AAS 73 (1981), str. 580; EV 7/1392.

¹⁸ MM: AAS 23 (1931), str. 190.

promjenljivim povijesnim prosudbama ili »o tehničkim stvarima za koje (učiteljstvo) niti ima odgovarajućih sredstava niti bilo kakvo poslanje«.¹⁹

U socijalnom nauku Crkve tu je i »povijesna dimenzija« jer se upotreba načela uklapa u neko konkretno viđenje društva i nadahnjuje vazda novom sviješću o njegovim problemima.

Tu je, naposljetku, i »praktična dimenzija« budući da se socijalni nauk ne zadovoljava samo iznošenjem trajnih misaonih načela, pa ni pukim tumačenjem povijesnih društvenih prilika, nego također nudi djelotvornu primjenu tih načela u praksi, prevodeći ih u konkretne oblike i stupnjeve promjene kako to dopuštaju i zahtijevaju okolnosti.²⁰

Metodologija socijalnog nauka

7. Ta trostruka dimenzija olakšava razumijevanje dinamičnog procesa induktivno-deduktivne metodologije koja, općenito primijenjena već u najstarijim dokumentima, najbolje dolazi do izražaja u enciklici *Mater et magistra*, a odlučno je preuzeta i u pastoralnoj konstituciji *Gaudium et spes* te u kasnijim dokumentima. Ta metoda provodi se u tri faze: vidjeti, prosuditi i djelovati.

Vidjeti znači opaziti i proučiti stvarne probleme i njihove uzroke, pa njihova raščlamba spada na humanističke i društvene znanosti.

Prosuditi znači protumačiti tu istu stvarnost u svjetlu izvora socijalnog nauka koji traže sud o društvenim pojavama i o njihovim etičkim posljedicama. Upravo u toj međufazi pojavljuje se uloga crkvenog učiteljstva koje stvarnost tumači s gledišta vjere nudeći »ono što ima kao svoje: globalno viđenje čovjeka i čovječanstva«.²¹ Jasno je da Crkva u gledanju i prosuđivanju stvarnosti ne može biti neutralna jer se nužno obazire na vrijednosnu ljestvicu koju naviješta Evandjeljem. Kad bi se, pretpostavimo, prilagođavala drugim vrijednosnim ljestvicama, njeno naučavanje ne bi bilo ono koje zaista izlaže nego bi se svodilo na nekakvu filozofiju ili na nekakvu posebnu ideologiju.

Pod djelovanjem se misli na ostvarivanje izbora. Ono traži pravo obraćenje, tj. nutarnju preobrazbu, naime raspoloživost, otvorenost i propusnost za Božju svjetlost koja pročišćuje.

Kad učiteljstvo poziva vjernike da konkretno izabiru i da djeluju u skladu s načelima i sudovima sadržanim u njegovu socijalnom nauku, nudi im plod mnogih razmišljanja i pastoralnih iskustava koja su dozrela uz onu posebnu nazočnost što ju je Krist obećao svojoj

¹⁹

²⁰ MM: AAS 53 (1961), str. 453

²¹ PP 13: AAS 68 (1967), str. 264; EV 2/1058.

Crkvi. Pravi kršćanin slijedi taj nauk i ugrađuje ga u temelje svog razuma i svog iskustva kako bi se pretočio u životno djelovanje, suradnju i zalaganje.«²²

Metoda rasuđivanja

8. Etička načela i smjernice nemoguće je pretočiti u praksu bez odgovarajućeg prosuđivanja što cijelu kršćansku zajednicu i svakoga posebno obvezuje da ispituju »znake vremena« i da stvarnost tumače u svjetlu poruke Evanđelja.²³ Iako znanstvena analiza društvene stvarnosti ne spada na Crkvu,²⁴ kršćansko rasuđivanje, kao traženje i vrednovanje istine, vodi ispitivanju stvarnih uzroka društvenih zala, a naročito nepravde, te preuzimanju sigurnih, neideologiziranih rezultata humanističkih znanosti. U svjetlu trajnih načela želi se doći do objektivnog suda o društvenoj stvarnosti te po mogućnosti i u skladu s danim okolnostima bolje izabrati ono što bi moglo ukloniti nepravde te pospješiti političke, gospodarske i kulturalne preobrazbe koje su u nekim slučajevima nužne.²⁵

U toj perspektivi prosuđivanje nije tek pomoć u osvjetljavanju mjesnih, pokrajinskih ili svjetskih prilika nego također, i to u prvom redu, pomaže da se, u raznim razdobljima povijesti, razazna Božji spasiteljski nacrt za njegove sinove, ostvaren u Isusu Kristu. Jasno je da se to mora činiti u duhu vjernosti, ne samo prema evanđeoskim izvorima nego i prema crkvenom učiteljstvu i svojim zakonitim pastirima.

Teologija i filozofija

9. Socijalni nauk Crkve baš zato što crpi istinitost, te elemente vrednovanja i prosuđivanja iz objave, osiguravši za se »Značajku primjene Božje riječi na život ljudi i društva«,²⁶ želi biti valjano filozofski i teološki utemeljen. U samoj njegovoj osnovi zapravo je antropologija izvedena iz Evanđelja koja kao svoju »ishodišnu tvrdnju« ima misao o čovjeku »kao slici Božjoj koja je nesvediva na puki dijelak prirode ili na bezimni element ljudske države«. ²⁷ A ta temeljna tvrdnja raščlanjuje se u mnogo doktrinalnih izričaja - primjerice, u nauku o djelotvornoj ljubavi, o božanskom sinovstvu, o novome bratstvu u Kristu, o slobodi djece Božje, o osobnu dostojanstvu i o vječnom pozivu svakog čovjeka - koji svoje puno značenje dobivaju u okvirima nadnaravne antropologije i sveukupne katoličke dogmatike.

²² EN 38: AAS 68 (1976), str. 29s; II. Vatikanski, Dogm. konstit. *Lumen gentium* (LG), br. 25; EV 5/1630; 1/344.

²³ GS 4; EV 1/1324.

²⁴ LE 1: AAS 73 (1981), str. 580; EV 7/1392.

²⁵ IVANA PAVAO II., Poruka *A vous tous* za svjetski dan mira 1980., 8. 12. 1979.: AAS 71 (1979), str. 1572.

²⁶ SRS 8: AAS 80 (1988), str. 520.

²⁷ IVAN PAVAO II., Nagovor u Peubli, I. dio, br. 9: AAS 71 (1979), str. 195-196.

Uz te iz objave izvedene podatke socijalni nauk prihvaća, doziva u pamet i tumači razna temeljna etička načela racionalnog značaja, upozoravajući na unutrašnju povezanost što postoji između objavljenih podataka i načela zdravog razuma, tih regulativa ljudskih čina u području društvenog i političkog života. Iz toga zato proizlazi nužda da se pribjegne filozofskom razmišljanju kako bi se ti pojmovi produbili (kao pojam objektivnosti istine, stvarnosti, vrijednosti ljudske osobe, normi djelovanja i kriterija istine) i da bi bili protumačeni u svjetlu zadnjih uzroka. Zaista, Crkva uči da se socijalne enciklike poznaju na »zdrav razum« tražeći objektivne norme ljudskog ćudoređa koje ravnaju ne samo pojedinačnim nego i društvenim međunarodnim životom.²⁸ S tog stajališta jasno je da će čvrsto filozofsko-teološko utemeljenje pomoći profesorima i đacima da izbjegnu subjektivna tumačenja konkretnih društvenih stanja te da se očuvaju od njihove moguće instrumentalizacije u ideološke svrhe i interese.

10. Socijalni nauk isto tako služi se podacima što ih pružaju pozitivne, a još više društvene znanosti koje su važno, premda ne i jedino pomagalo za razumijevanje stvarnosti. Pri korištenju tih znanosti traži se pomno prosuđivanje, pa i na osnovu odgovarajuće upotrebe filozofije, da bi se izbjegla opasnost potpadanja pod utjecaj određenih ideologija suprotnih zdravome razumu, kršćanskoj vjeri i, na kraju krajeva, samim podacima koji su stečeni povijesnim iskustvom te znanstvenim istraživanjem. »Plodan dijalog«²⁹ između socijalne kršćanske (teološke i filozofske) etike te humanističkih znanosti u svakom slučaju ne samo da je moguć nego i neophodan za shvaćanje društvene stvarnosti. Ako se jasno razluče kompetencije Crkve, s jedne strane, i kompetencije pozitivne znanosti, s druge, nema nikakve zapreke za dijalog, nego je on štoviše olakšava. Zato je u skladu sa socijalnim naukom Crkve prihvaćanje i međusobno odgovarajuće usklađivanje raznih podataka, što ih nude njegovi gore spomenuti izvori, s podacima pozitivnih znanosti. Jasno je da će on vazda kao poglavito polazište imati Kristovu riječ, njegov primjer i kršćansku predaju, u službi navjestiteljskoga poslanja Crkve.

Evolucija socijalnog nauka

11. Kao što smo već rekli, socijalni nauk Crkve svojom značajkom da posreduje između Evandjelja i konkretne čovjekove i društvene stvarnosti mora se neprestance posadašnjivati i odgovarati novim stanjima svijeta i povijesti.³⁰ Doista, taj nauk tijekom desetljeća doživio je

²⁸ GS 63; EV 1/1537.

²⁹ OA 40: AAS 63 (1971), str. 429; EV 4/764.

³⁰ EN 29: AAS 68 (1976), str. 25; EV 5/1621. Hrv. izd. KS, Zagreb 1976., str. 25-26.

znatnu evoluciju. Početno, predmet tog nauka bijaše takozvano »socijalno pitanje«, odnosno cijeli sklop društveno-gospodarskih problema iskrslili u nekim područjima europskog i američkog svijeta nakon »industrijske revolucije«. »Socijalno pitanje« danas više nije ograničeno tek samo na neka zemljopisna područja nego ima svjetske razmjere³¹ a obuhvaća i mnoge političke aspekte odnosa među klasama i društvene preobrazbe koja se već dogodila i još uvijek se događa. U svakom slučaju, izrazi »socijalno pitanje« i »socijalni nauk« uzajamno su povezani.

Dok govorimo o razvoju socijalnog nauka, ističemo kao nešto od bitne važnosti da on, iako čini »corpus« znatne suvislosti, nije svediv na kakav zatvoren sustav nego je pokazao svoju spremnost da se razvija prema prilikama i bio je kadar na primjeren način odgovoriti uvijek novim problemima i novim načinima postavljanja tih problema. Do takva zaključka dolazimo objektivnim proučavanjem niza papinskih dokumenata, od Lava XIII. do Ivana Pavla II., a sve je to još očitije nakon II. vatikanskog sabora.

Neprekinutost i razvoj

12. Bitnu istovjetnost i jedinstvo socijalnog nauka Crkve ne dovode u pitanje ni razlike u pristupu, u metodološkom postupku ili u stilu koje opažamo u raznim dokumentima. S pravom, zato govorimo o neprekinutosti čime ističemo međusobnu povezanost tih dokumenata iako je svaki od njih, na osebujan način, odgovor na pitanja svog vremena. Kažimo, na primjer, da »siromasi« o kojima govore neki noviji dokumenti nisu »proleterii« na koje smjera *Rerum novarum* Lava XIII., ili »nezaposleni« koji su u središtu pažnje enciklike *Quadragesimo anno* Pija XI. Očito, njihov broj je danas kudikamo veći i u njih se ubrajaju svi koji su u društvu blagostanja isključeni od uživanja dobara zemlje u slobodi, dostojanstvu i sigurnosti. Problem je to ozbiljniji što je u nekim dijelovima svijeta, naročito u trećem svijetu, takvo stanje postalo dio sistema i gotovo je institucionalizirano.

Štoviše, problem nije samo u nepravednim razlikama među društvenim klasama nego također u golemim poremećajima ravnoteže među bogatim i siromašnim narodima.

13. S ozbirom na političku zajednicu, a u poštivanju obostranih autonomija, svake u njenom području, jer obje su u službi pojedinačnoga i društvenog poziva ljudskih osoba, Crkva potvrđuje vlastitu kompetenciju i pravo naučavati svoj socijalni nauk na dobrobit i

³¹ PP 3: AAS 59 (1967), str. 258; EV 2/1U48; LE 2: AAS 73 (1981), str. 582; EV 7/1395; SRS 9: AAS 8061988), str. 520-523.

spasenje ljudi; u tu pak svrhu koristi sva sredstva što su joj na raspolaganju, već prema promjenljivim prilikama i vremenima.³²

Promatrajući čovjeka »u punoj istini njegova postojanja, njegova osobnog i ujedno njegova zajedničarskog i društvenog bića«,³³ Crkva je duboko svjesna da je sudbina čovječanstva tijesno i neprijeporno povezana s Kristom. Ona je uvjerenjena da je nenadomjestivo nužna pomoć koju on pruža čovjeku, pa ga zato ne može napustiti. Kao što se u vezi s time izrazio Ivan Pavao II., Crkva duboko sudjeluje u zgodama i nezgodama cijelog čovječanstva nalazeći u čovjeku prvi i temeljni put ispunjenja svog poslanja, »stazu što nepromjenljivo ide kroz otajstvo utjelovljenja i otkupljenja«. ³⁴ Ona tako nastavlja otkupiteljsko Kristovo poslanje pokoravajući se njegovoj zapovijedi da naviješta Evandjelje svim narodima³⁵ i da služi svima koji su u nevolji, bilo kao pojedinci bilo kao društvene skupine ili slojevi, i koji žive osjećaju potrebu preobrazbi i promjena radi poboljšanja životnih uvjeta.

Vjerna svome duhovnom poslanju Crkva se s tim problemima sučeljava pod čudorednim i pastoralnim vidom koji joj je vlastit. U enciklici *Sollicitudo rei socialis* Ivan Pavao II. govoreći o problemima razvoja izrijeком spominje taj aspekt i tvrdi da on, s punim pravom, spada u poslanje Crkve. Nju se stoga »ne može optužiti da prekoračuje specifično područje svoje nadležnosti i, još manje, zapovijed koju je od Gospodina primila«. ³⁶

Izvan kruga svojih vjernika, Crkva svoj socijalni nauk nudi svim ljudima dobre volje u uvjerenju da su njezina temeljna načela »zahtjevi zdrava razuma«³⁷ prosvijetljena i usavršena Evandjeljem.

II. Povijesna dimenzija socijalnog nauka

14. Suočen s nekim pokušajima sijanja »sumnji i nepovjerenja« s obzirom na djelotvornost socijalnog nauka, po kojima je apstraktan, deduktivan, statičan i lišen kritičke snage, Ivan Pavao II. upozorio je više puta kako je prijeko potrebno društveno djelovanje koje bi ljude mobiliziralo oko »bogate i složene baštine« koju zovemo »socijalni nauk ili socijalno naučavanje Crkve«. ³⁸ To isto već su učinili njegovi predšasnici Ivan XXIII. i Pavao VI. kao i

³² GS 76; EV 1/1581.

³³ RH 14: AAS 71 (1979), str. 284; EV 6/1209.

³⁴ RH 14: isto, str. 284-285; EV 6/1209.

³⁵ Mt 28, 19.

³⁶ SRS 8: AAS 80 (1988), str. 520.

³⁷ GS 63; EV 1/1537.

³⁸ IVAN PAVAO II., nagovor u Puebli, III. dio, br. 7: AAS 71 (1979), str. 203.

oci II. vatikanskog sabora.³⁹ Iz misli Papa i koncila izbija želja da nazočnost Crkve, kroz kršćansko socijalno djelovanje, u povijesti zrcali nazočnost Krista koji preobražava srca i nepravedna ustrojstva što su ih ljudi stvorili.

U kulturalnim i društvenim prilikama našeg vremena za takav pristup postoji posebna osjetljivost. Zato je današnje crkveno učiteljstvo socijalnom nauku utisnulo nov dinamikom, što objašnjava porast neprijateljskog raspoloženja sa strane nekih, često prisutnog na nekritički način, a ujedno pokazuje kolika je odgovornost onoga koji odbija toli prikladno sredstvo za dijalog Crkve sa svijetom i toli djelotvorno za rješavanje suvremenih društvenih problema.

1. Socijalna dimenzija prvobitne kršćanske poruke

Povijest spasenja

15. Socijalni nauk ukorjenjuje se u povijest spasenja i nalazi svoje ishodište u samome spasenjskom i osloboditeljskom poslanju Isusa Krista i Crkve. On se uvijek iznova veže na iskustvo vjere u spasenje i oslobođenje Božjeg naroda, najprije opisanih u Knjizi Postanka, u Izlasku, u Prorocima i u Psalmima, a onda u Isusovu životu i u apostolskim poslanicama.⁴⁰

Isusovo poslanje

16. Isusovo poslanje i njegovo životno svjedočanstvo pokazali su da se istinsko čovjekovo dostojanstvo nalazi u duhu koji je oslobođen od zla i obnovljen Kristovom otkupiteljskom milošću. Evanđelje neprestance pokazuje da Isus nije stajao ravnodušan niti se zatvarao pred problemom dostojanstva i prava ljudske osobe, kao ni pred potrebama najslabijih, najpotrebnijih i pred žrtvama nepravde. U svakom času on je pokazao stvarnu solidarnost s najsiromašnijima i najbjeđenijima;⁴¹ borio se protiv nepravde, licemjerja, zloupotrebe vlasti, pohlepe bogataša, ravnodušnih na patnje siromaha, snažno ističući konačni obračun kad se vrati u slavi da sudi žive i mrtve.

U Evanđelju su jasno sadržane neke temeljne istine koje su duboko ubilježile socijalnu misao Crkve na njezinu putu kroz vjekove. Tako, npr., Isus potvrđuje i proglašava bitnu jednakost u dostojanstvu među svim ljudskim bićima, muškarcima i ženama, bez obzira na etničku, nacionalnu ili rasnu pripadnost, kulturu, političko opredjeljenje ili društveni položaj.

³⁹ MM: AAS 53 (1961), str. 453ss; OA 4: AAS 63 (1971), str. 403; EV 4/717; EN 38: AAS 68 (1976), str. 30; EV 5/1630; GS 63-76; EV 1/ 1537.1583.

⁴⁰ LE 2: AAS 73 (1981), str. 583; EV 7/1397; LC 44-51: AAS 79 (1987), str. 571-575.

Uz to u samom navješčaju uključeno je poimanje čovjeka kao društvenog bića snagom same njegove naravi, u koliko je potvrđeno dostojanstvo braka kao praoblika komunikacije među osobama. Iz te temeljne jednakosti u dostojanstvu među svim ljudima i iz njihove unutarnje prirodne društvenosti nužno slijedi zahtjev da se odnosi društvenog života uređuju po kriterijima djelotvorne ljudske solidarnosti, a to znači po kriteriju pravde koju oživljuje i iznutra spaja ljubav.

Uz te u Evanđelju sadržane vrednote ima još mnogo drugih ne manje važnih i ne manje zadirućih u društveni poredak, a to su, primjerice, vrednote vezane uz ustanovu jedinstvene i nerazrješive obitelji, tog ishodišta života, pa vrednote što se odnose na izvor i narav autoriteta, koji se shvaća i izvršava kao služenje na zajedničko dobro društvene skupine koja ga izravno izražava i na koju se primjenjuje, u skladu s općim dobrom cijele ljudske obitelji.

Poslanje Crkve

17. Crkva se hrani na samome otajstvu Krista, utjelovljenog Evanđelja, da navijesti poput njega dobru vijest kraljevstva Božjeg i pozove sve ljude na obraćenje i spasenje.⁴² Taj blagovjesnički poziv Crkve koji je od Krista primila tvori njezin najdublji identitet. Zaista, baš iz njega proizlaze zadaće, obilježja i snage koje mogu pridonijeti izgradnji i učvršćenju ljudske zajednice u skladu s božanskim zakonom.⁴³

U naučavanju i u socijalnom ponašanju Crkva prvih stoljeća i Crkva srednjeg vijeka naprosto nastoji primijeniti i razviti u Evanđelju sadržana načela i smjernice. Živeći unutar ustrojstava civilnog društva ona ih nastoji humanizirati, u duhu pravde i djelotvorne ljubavi, povezujući djelo evangelizacije s odgovarajućim karitativno-socijalnim pothvatima. Crkveni oci poznati su ne samo kao neustrašivi branitelji siromaha i potlačenih nego i kao promicatelji ustanova pomaganja (bolnica, sirotišta, svratišta za hodočasnike i putnike) te društveno-kulturalnih poimanja koja su otvorila doba nova, u Kristu ukorijenjena humanizma. Najčešće se radi o djelima doskakanja potrebama koja su uvjetovana nedostacima i prazninama u organizaciji civilnog društva te pokazuju na kolike žrtve i za kakvo stvaralaštvo su kadre duše prožete idealima Evanđelja. Zahvaljujući naporima Crkve priznata je nepovredivost ljudskog života, svetost i nerazrješivost ženidbe, dostojanstvo žene, vrijednost ljudskog rada i svake osobe, što je pridonijelo ukidanju ropstva koje je bilo normalni dio, gospodarskog i društvenog sustava antičkog svijeta. Postupan razvoj teološkog rada, najprije u samostanima

⁴¹ Mt 11, 28-30.

⁴² Mk 1, 15.

⁴³ GS 42-44; EV 1/1440s1; EN 31: AAS 68 (1976), str. 26; EV 5/1623; LC 63-65: AAS 796 (1976), str. 581 sl.

a zatim na sveučilištima, omogućio je znanstvenu obradu temeljnih načela po kojima se ravna suživot ljudi. U tom pogledu od trajne je vrijednosti misao sv. Tome Akvinskoga, Franje Suareza, Franciska de Vitoria i tolikih drugih. Svi oni, zajedno s izvrsnim filozofima i kanonistima stvorili su pretpostavke i nužna pomagala za izradu pravog socijalnog nauka kakav se svečano pojavio pod vrhovnim svećenikom Lavom XIII. i nastavio se za njegovih nasljednika.

Učvršćenje te socijalne dimenzije kršćanstva svaki dan je sve hitnije zarad sve većih promjena koje se u društvu događaju.⁴⁴ Pred društvenim problemima koji su u raznim povijesnim razdobljima bili uvijek prisutni, ali su u naše vrijeme postali mnogo složeniji i poprimili svjetske razmjere, Crkva ne smije odustati od svog etičkog i pastoralnog razmišljanja - u području koje joj je vlastito - da bi svojim socijalnim naukom rasvjetljavala i usmjeravala napore i nade naroda, čineći da se i najradikalnije promjene, što ih traže stanja bijede i nepravdi, ostvare tako da budu u prilog dobru ljudi.⁴⁵

2. Oblikovanje povijesne baštine

Socio-kulturalna okolina

18. Socijalni nauk sa svojim načelima razmišljanja, kriterijima rasuđivanja i normama djelovanja, bilo kada niti je imao niti je mogao imati druge svrhe nego da na osobit način, polazeći od vjere i crkvene predaje, osvjetljuje stvarna društvena stanja, naročito kad se u njima vrijeđalo ljudsko dostojanstvo.

U toj dinamičnoj i povijesnoj perspektivi čini se da je istinska značajka socijalnog nauka u težnji da njegove upute, zavisno o problemima nekoga povijesnog stanja, budu u skladu s etičkim zahtjevima evanđeoske poruke koja traži preobrazbu u dubini osobe i skupina radi postignuća izvorna i cjelovita oslobođenja.⁴⁶

U svakom slučaju, da bismo shvatili povijesni razvoj socijalnog nauka, moramo proniknuti u društveno-kulturalni kontekst svakog dokumenta i razumjeti gospodarske, društvene, političke i kulturne prilike u kojima je nastao. Tako u raznim tekstovima možemo bolje osjetiti pastoralnu skrb Crkve sučeljene s nekim društvenim stanjem koje ispituje i pred širinom socijalnog problema.

⁴⁴ EN 13: AAS 68 (1976), str. 13; EV 5/1601.

⁴⁵ LC 72: AAS 79 (1987), str. 586.

⁴⁶ LC c. V: AAS 79 (1987), str. 585 ss.

Dojam o povijesnoj nazočnosti Crkve u svijetu kadri smo stvoriti kako na temelju načelano, što izravno proizlaze iz kršćanskog shvaćanja osobe i ljudskog društva, tako na temelju moralnih sudova o određenim stanjima, ustanovama i društvenim ustrojstvima. Može se kazati da je s obzirom na to svaki dokument primjer i dokaz.

Mijene u 19. st. i doprinos katoličke misli

19. Posebice, valja se prisjetiti nove situacije do koje je došlo u 19. st. u Europi i u dijelovima Amerike nakon industrijske revolucije, te pojave liberalizma, kapitalizma i socijalizma. U takvim prilikama znatan broj katolika u raznim europskim zemljama, sukladno etičkim zahtjevima Božje riječi i trajnom naučavanju crkvenih otaca, velikih srednjovjekovnih teologa, naročito svetoga Tome Akvinskoga, poticali su buđenje kršćanske svijesti spram teških nepravdi do kojih je došlo u to doba. Tako se započelo oblikovati modernije i dinamičnije poimanje oblika kroz koji crkva mora biti nazočna i utjecati na društvo. Bolje se shvaća važnost njezine prisutnosti u svijetu i kakvu ulogu od nje traže nova vremena. Na tim pretpostavkama počiva sav socijalni nauk Crkve, od tada pa sve do naših dana. U tom svjetlu dakle moraju se čitati i razumijevati dokumenti socijalnog crkvenog učiteljstva.

Lav XIII.

20. Obuzet »radničkim pitanjem«, tj. problemima proizašlim iz tužnog stanja u kojem se našao industrijski proletarijat, Lav XIII. intervenirao je hrabrim i dalekovidnim tekstom enciklike *Rerum novarum* (1891.) koji je pripremio razvoj socijalnog nauka u dokumentima što će uslijediti. U toj enciklici Papa iznosi doktrinalna načela koja mogu pomoći da se iscijeli »društveno zlo« skriveno u »položaju radnika«. ⁴⁷

Enciklika *Rerum novarum* nanizavši zablude koje su dovele do »nezaslužene bijede« proletarijata i isključivši »socijalizam« kao lijek »radničkom pitanju«, pobliže određuje i aktualizira katolički nauk o radu, o pravu na vlasništvo, o načelu suradnje spram klasnoj borbi kao osnovnom sredstvu društvene promjene, o pravu nejakih, o dostojanstvu siromaha i o dužnostima bogatih, o usavršavanju pravde kroz djelotvornu ljubav, o pravu na strukovno udruživanje.

⁴⁷ RN: Acta Leonis XIII 11 (1891), str. 98.

Pio XI.

21. Četrdeset godina kasnije kad je razvoj industrijskog društva doveo do goleme i sve veće koncentracije moći u gospodarsko-društvenim krugovima zapalivši krvavu klasnu borbu, Pio XI. osjetio je dužnost i odgovornost da potakne na pojačanu svijest, točnije tumačenje i hitniju primjenu moralnog zakona⁴⁸ kao regulator ljudskih odnosa u tom području da bi se prevladao klasni sukob i došlo do novoga društvenog poretka utemeljena na pravdi i djelotvornoj ljubavi. Vodeći računa o novome povijesnom kontekstu njegova enciklika *Quadragesimo anno* donosi neke novine: pruža skupni pregled industrijskog društva i društva proizvodnje; ističe nužnost da i kapital i rad pridonose proizvodnji i gospodarskom organiziranju, utvrđuje uvjete za uspostavljanje društvenog poretka; traži novo preispitivanje nastalih problema, sučeljavanje s »velikim promjenama« do kojih je došlo novim razvojem ekonomije i socijalizma;⁴⁹ ne ustručava se zauzeti stajalište s obzirom na neke pokušaje tih godina kad se korporativnim sustavom htjelo nadvladati društvena protivurječja, iskazujući naklonost načelima solidarnosti i suradnje kojima se nadahnjivao, upozoravajući ipak da bi nedostatak slobode udruživanja i djelovanja mogao onemogućiti željkovana rješenja.

Pio XII.

22. Pio XII. za svoga dugog pontifikata nije napisao nijedne socijalne enciklike. No, u potpunosti nastavljaajući naučavanje svojih predšasnika, nizom svojih govora, samosvjesno je zahvaćao u društvena pitanja svog vremena. Među njima osobito su važne radioporuke u kojima je objašnjavao, oblikovao i branio etičko-socijalna načela da nakon drugoga svjetskog rata potakne pridizanje iz ruševina. Svojom osjetljivošću i inteligencijom u čitanju »znakova vremena« Pio XII. može se smatrati izravnim pretečom II. vatikanskog sabora i socijalnog naučavanja Papa koji će ga naslijediti. A ovo su glavne točke koje je on s obzirom na socijalni nauk pobliže konkretizirao i primijenio na probleme svog vremena: opće određenje i uporaba dobara; prava i dužnosti radnika i poslodavaca; uloga države u gospodarskom

⁴⁸ QA: AAS 23 (1931), str. 191.

⁴⁹ QA: isto, str. 209ss.

djelovanju; nužnost međunarodne suradnje u ostvarivanju veće pravde i osiguranju mira; obnova prava kao regule odnosa među klasama i među narodima; temeljna obiteljska plaća.⁵⁰

U godinama rata i nakon rata socijalno naučavanje Pija XII. za mnoge narode svih kontinenata te za milijune vjernika i ne-vjernika predstavljalo je glas opće savjesti, protumačen i proglašen u tijesnoj povezanosti s riječju Božjom. Svojim moralnim autoritetom i svojim ugledom Pio XII. donosio je svjetlo kršćanske mudrosti nebrojenim ljudima svih kategorija i društvenih razina, upraviteljima, kulturnim radnicima, stručnjacima, poduzetnicima, voditeljima, tehničarima, radnicima.

⁵⁰ PIO XII., Govor na Blagdan Duhova, o 50. obljetnici enciklike *Rerum novarum* 1. 6. 1941.: AAS 33 (1941), str. 195 ss; božićne radio-poruke: o miru i međunarodnom poretku, godine 1939., 1940., 1950., 1951., 1954.; o demokraciji god. 1944.; govori o pogiblima tehnološkog poimanja društvenog života, o poduzetništvu i ekonomskom poretku, 3. 6. 1959. i 9. 9. 1956.

U želji da iskoristi tradiciju enciklike *Rerum novarum*⁵¹ težio je stvaranju etičke svijesti kojom bi bilo prožeto djelovanje naroda i država. Preko njega Crkvom je prostrujio dah Duha obnovitelja koji, kako je rekao govoreći o *Rerum novarum*, nije propustio blagotvorno se protegnuti na cijelo čovječanstvo.⁵²

Ivan XXIII.

23. Nakon drugoga svjetskog rata, pod mnogim aspektima, Crkva se našla u novom položaju: »socijalno pitanje« koje se prvotno ograničavalo na radničku klasu doživjelo je proces univerzalizacije protegnuvši se na sve klase, na sve zemlje i na samo međunarodno društvo u kojemu se sve više javlja drama trećeg svijeta. »Problem moderne epohe« postao je predmetom razmišljanja i pastoralnog djelovanja Crkve i njenog socijalnog naučavanja. Zato, nova enciklika pape Ivana XXIII. *Mater et magistra* (1961) želi podanašnjiti već znane dokumente i učiniti dalji korak u uključivanju cijele kršćanske zajednice.⁵³ Sučelivši se s novijim i važnim vidovima »socijalnog pitanja«,⁵⁴ novi dokument ističe postojeće neravnopravnosti, kako među raznim gospodarskim područjima tako među raznim zemljama i krajevima, te upozorava na pojave prenapučenosti i nerazvijenosti, što zbog pomanjkanja razumijevanja i solidarnosti među narodima stvara nepodnosiva stanja, naročito u trećem svijetu.

Pred opasnošću novoga nuklearnog rata isti Ivan XXIII. nakon intervencije poznatom porukom narodima i glavarima država, u presudnom trenutku krize, izdao je encikliku *Pacem in terris* (1963) koja je hitni poziv na izgradnju mira, utemeljena na poštivanju etičkih zahtjeva na kojima se moraju zasnivati međuljudski i međudržavni odnosi.

Stil i način izražavanja u enciklikama pape Ivana XXIII. dali su socijalnom nauku novu snagu približavanja novim situacijama i prodora u njih a da to ne bijaše na uštrb nastavljanja dotadašnje tradicije. Prema tome, ne može se govoriti o »epistemologijskom zaokretu«. Točno je da se veoma nastoji pravo vrednovati iskustvene i sociološke sadržaje, ali se u socijalnom nauku istodobno ističe teološko obrazloženje. To postaje još očitije u usporedbi s ranijim dokumentima u kojima preteže filozofsko razmišljanje i argumentacija utemeljena na načelima naravnog prava. Socijalne enciklike Ivana XXIII. svakako su bile poticaj onih radikalnih promjena do kojih je došlo kako unutar država tako u njihovim uzajamnim

⁵¹ PIO XII., O 50. obljetnici *Rerum novarum*: AAS 33 (1941), str. 204.

⁵² Isto, str. 197.

⁵³ MM: AAS 53 (1961), str. 412-413.

⁵⁴ Isto, str. 431-451.

odnosima, »u znanstvenom, tehničkom i gospodarskom« te u »društvenom i političkom području«. ⁵⁵

A u to vrijeme neki drugi veliki fenomeni počeli su prijetiti na zabrinjavajući način. Prije svega, bili su to učinci ekonomskog razvoja do kojeg je došlo nakon poratne obnove. Optimizam kojim je on urodio nije dao da se odmah opaze protivurječnosti sustava utemeljenog na nejednakom razvoju raznih zemalja svijeta. Štoviše, već potkraj tog desetljeća, usporedo sa sve jačim procesom dekolonizacije mnogih zemalja trećeg svijeta, opaža se da na dotad vladajući kolonijalizam dolazi novi tip kolonijalnog gospodstva ekonomske naravi. Ta činjenica presudna je za stanovito osvješćivanje i pobunu, naročito u Latinskoj Americi gdje, u smjeru uklanjanja razvojnih poremećaja i stanja nove zavisnosti, na razne načine i u raznim oblicima buja kvasac oslobođenja. On će naknadno uroditi raznim strujama »teologije oslobođenja« u vezi s kojima je Sveta Stolica obznanila svoje stajalište. ⁵⁶

II. vatikanski sabor

24. Četiri godine po izlasku enciklike *Mater et magistra* svjetlo dana ugledala je Pastoralna konstitucija II. vatikanskog sabora o Crkvi u suvremenom svijetu *Gaudium et spes*. Ako je između ta dva dokumenta proteklo vrlo malo vremena da bi se u povijesnoj zbilji dogodile značajnije promjene, put što ga je novim dokumentom prevalio socijalni nauk bijaše znatan. Koncil je naime sam sebi priznao da svijet od Crkve očekuje novu i poticajnu poruku. Na takvo očekivanje odgovorio je spomenutom uredbom u kojoj, sukladno ekleziološkoj obnovi, razmatra novo poimanje zajednice vjernika i Božjeg naroda. Zato je pokazao novo zanimanje za nauk što je sadržan u ranijim dokumentima o svjedočenju i životu kršćana kao izvornim putovima da se Božja nazočnost u svijetu učini vidljivom.

Na socijalnom planu odgovor Crkve što se sabrala na Koncilu izražen je u obliku dinamičnog poimanja čovjeka i društva, te naročito socio-ekonomskog života, koje je razrađeno na temelju potreba i ispravnog tumačenja gospodarskog razvoja.

Prema glavi koja je u *Gaudium et spes* posvećena tom pitanju, uklanjanje društvenih i gospodarskih nejednakosti može se zasnivati jedino na ispravnom shvaćanju razvoja. Takvo tumačenje društvene stvarnosti na razini svijeta proizvelo je duboki preokret u razvoju socijalnog nauka: ona se ne iscrpljuje u društveno-gospodarskim implikacijama dvaju poglavitih sistema, kapitalizma i socijalizma, nego se otvara jednome novom poimanju,

⁵⁵ Isto, str. 412-413.

⁵⁶ ZBOR ZA NAUK VJERE, *Libertatis nuntius* (LN) o nekim vidovima »teologije oslobođenja« 6. 8. 1984.: AAS 75 (1984), str. 876-909; EV 9/866s1; LC: AAS 79 (1987), str. 554-599.

naime dvostrukoj dimenziji ili dometu razvoja. Po tom poimanju hoće se zapravo promicati dobrobit cijeloga čovjeka, »čitava čovjeka, vodeći naime računa o njegovim materijalnim potrebama i njegovim potrebama intelektualnog, moralnog, duhovnog i religioznog života«, nadilazeći tako tradicionalna suprotstavljanja između proizvođača i potrošača te diskriminacije koje vrijeđaju dostojanstvo velike ljudske obitelji.⁵⁷

U toj perspektivi razotkriva se kako je u temeljima onog što konstitucija kaže o ekonomsko-socijalnom životu zapravo izvorno humanističko poimanje razvoja. U *Gaudium et spes* Crkva pokazuje kako je duboko osjetljiva na porast svijesti o nejednakosti nepravdama unutar čovječanstva i naročito za probleme trećeg svijeta.

Suprotno svakoj društvenoj i gospodarskoj diskriminaciji, u socijalnom nauku učvršćuje se personalističko i zajedničarsko usmjerenje ekonomije gdje je ispred svega čovjek koji se gleda kao svrha i protagonist razvoja.

Ovo je prvi put da se jedan dokument svečanog crkvenog učiteljstva tako opsežno zauzeo oko izravno vremenitih vidova kršćanskog života. Mora se priznati da je pozornost koja se u ovoj konstituciji poklanja društvenim, psihološkim, političkim, gospodarskim, moralnim i religioznim promjenama, u proteklih dvadesetak godina poticala sve veću pastoralnu skrb Crkve za čovjekove probleme i dijalog sa svijetom.

Pavao VI.

25. Nekoliko godina nakon koncila Crkva je čovječanstvu ponudila novo važno razmišljanje o socijalnim stvarima enciklikom *Populorum progressio* (1967.) Pavla VI. Nju možemo smatrati razrađenim poglavljem konstitucije *Gaudium et spes* o gospodarsko-društvenom životu, ali uz neke važne novine.

Zapravo, vrlo brzo došlo je do porasta svijesti o nejednakostima kojima se mnoge zemlje trećeg svijeta diskriminiraju i podvrgavaju stanjima nepravde te marginaliziraju. Taj problem otežan je posebnim okolnostima, primjerice ubrzanim povećanjem neravnoteže među siromašnim i bogatim zemljama te demografskim priraštajem trećeg svijeta. Analiza nerazvijenosti i njenih uzroka u siromašnim krajevima i narodima bačenim na rubove života izazvala je sablazan i pravu pobunu protiv nepravde.

U taj novi povijesni okvir gdje su društveni sukobi zadobili svjetske razmjere⁵⁸ stupila je enciklika *Populorum progressio* koja pomaže razumijevanju svih dimenzija cjelovita razvoja čovjeka i solidarnog razvoja čovječanstva: to su dvije teme oko kojih se kao oko osovina vrti

⁵⁷ GS 64-65; EV 1/153sl.

sadržaj enciklike. Hoteći uvjeriti one kojima se obraća u hitnost solidarnog djelovanja,⁵⁹ Papa govori o razvoju kao o »prijelazu iz manje ljudskih u ljudskije prilike« te pobliže određuje koje su njegove značajke. Manje ljudske prilike imamo onda kad postoji materijalna i moralna oskudica i kad se javljaju ugnjetačke strukture. Ljudske prilike podrazumijevaju posjedovanje onog što je potrebno, stjecanje znanja i kulture, poštovanje dostojanstva drugih, priznavanje najviših vrednota i Boga te, napokon, kršćanski život vjere, ufanja i ljubavi.⁶⁰ »Prijelaz« iz manje ljudskih u ljudskije životne prilike, što se po Papi ne svodi na čisto vremensku dimenziju, mora biti nadahnuće teološkom razmišljanju o oslobođenju od nepravdi i o izvornim vrednotama bez kojih nema pravoga društvenog razvoja. Tu socijalni nauk ima otvorene mogućnosti produbljenog i otvorenog razmišljanja.

Samo četiri godine nakon *Populorum progressio* Pavao VI. uputio je apostolsko pismo *Octogesima adveniens* (1971). Bijaše to u osamdesetoj obljetnici *Rerum novarum* no Papa se više osvrće na sadašnjost i budućnost negoli na prošlost. U zapadnom industrijaliziranom svijetu pojavili su se novi problemi, problemi tzv. »postindustrijskog društva« kojima je trebalo prilagoditi socijalno naučavanje Crkve. Tada je s *Octogesima adveniens* krenulo novo promišljanje u želji da se shvati politička dimenzija kršćanskog života i zalaganja, potičući sa svoje strane duh kritičnosti spram ideologija i utopija koje su u osnovi postojećih socio-ekonomskih sistema.

Ivan Pavao II.

26. Deset godina kasnije (1981.) Ivan Pavao II. javio se velikom enciklikom *Laborem exercens*. Desetljeće koje je proteklo ostavilo je traga u povijesti svijeta i Crkve. U Papinoj misli nije teško zamijetiti utjecaj novih promjena do kojih je došlo. Ako su sedamdesete godine započele izoštravanjem svijesti o nerazvijenosti i o nepravdama koje iz nje proizlaze,

polovicom toga istog desetljeća očitivali su se prvi simptomi jedne dublje krize kao posljedice protivurječja što ih je u sebi skrivao monetarni i ekonomski međunarodni sustav, obilježen prije svega golemim poskupljenjem nafte. U takvim prilikama, pred cjelinom razvijenog svijeta Zapada i pred istočnim kolektivističkim blokom tražio je nove monetarne i komercijalne strukture unutar kojih bi se poštivala prava siromašnih naroda kao i pravda u

⁵⁸ PP 9: AAS 59 (1967), str. 261; EV 2/1054.

⁵⁹ PP 1: AAS 59 (1967), str. 257; EV 2/1046.

⁶⁰ PP 20-21: AAS 59 (1967), str. 267-268; EV 2/1065 sl.

ekonomskim odnosima. Dok je neraspoloženje trećeg svijeta raslo, posvema u skladu s tom patnjom neke zemlje zahtijevaju pravedniju raspodjelu svjetskog dohotka. Cjelokupan sustav međunarodne podjele rada i ustrojstava svjetske ekonomije ušli su u duboku krizu; dosljedno tome, tražila se korjenita revizija samih struktura koje su dovele do tako neravnomjerna ekonomskog razvoja.

Sučelice tim brojnim i novim problemima Ivan Pavao II. piše encikliku *Laborem exercens* o devedesetoj obljetnici enciklike *Rerum novarum*, nadovezujući se na prethodno učiteljstvo, no ipak izvorno,⁶¹ kako s obzirom na metodu i slog tako s obzirom na neke vidove naučavanja o kojima razglaba u skladu s prilikama vremena, slijedeći ipak glavne spoznaje Pavla VI. Dokument raspreda svoj sadržaj u obliku pobudnice koja se obraća svim kršćanima želeći da porade oko preobrazbe postojećih socio-ekonomskih sustava, te nudi točne smjernice kao osnovicu temeljnog zalaganja za cjelovito dobro čovjeka. Time se »tradicionalna baština« socijalnog nauka Crkve proširuje ukazujući kako je »središnji ključ« svega »socijalnog pitanja« u »ljudskom radu«,⁶² u tome najprimjerenijem mjerilu pri raščlambi svih društvenih problema. Polazeći od rada kao temeljne dimenzije ljudskog postojanja u enciklici se raspravlja o svim vidovima socio-ekonomskog života, ne propustivši kulturalni i tehnološki aspekt.⁶³

Tako *Laborem exercens* predlaže duboku reviziju smisla rada, što podrazumijeva ravnomjerniju raspodjelu ne samo prihoda i bogatstva nego i rada samog kako bi bilo zaposlenja za sve. U tu svrhu društvu bi trebalo pomoći da ponovno otkrije potrebu smirivanja potrošnje, da se vrati kreposti razboritosti i solidarnosti te da također učini prave žrtve za izlazak iz sadašnje krize. Taj veliki prijedlog u novije vrijeme podupro je Zbor za nauk vjere.⁶⁴ On ne vrijedi samo za svaki pojedini narod nego i za odnose među nacijama.

Svjetske prilike traže poštivanje temeljnih načela i vrednota koje valja smatrati nenadomjestivima; naime, bez ponovna priznanja čovjekova dostojanstva i njegovih prava, bez solidarnosti među narodima, društvene pravde i novog shvaćanja rada neće biti ni pravoga ljudskog razvoja ni novog poretka društvenoga suživota.

O dvadesetoj obljetnici enciklike *Populorum progressio* 30. prosinca 1987. Ivan Pavao II. objavio je encikliku *Sollicitudo rei socialis* u kojoj je okosnica pojam razvoja s kojim se uhvatio u koštac spomenuti dokument Pavla VI. Baš u svjetlu vazda važećeg naučavanja te

⁶¹ LE 3: AAS 73 (1981), str. 583; EV 7/1398.

⁶² LE 3: AAS 73 (1981), str. 584; EV 7/1398.

⁶³ LE 4: AAS 73 (1981), str. 584; EV 7/1399.

⁶⁴ LC br. 81-91: AAS 79 (1987), str. 591-595.

enciklike vrhovni svećenik, na rastojanju od dvadeset godina, htio je ispitati prilike u svijetu pod istim vidom kako bi podanašnjio i još više produbio pojam razvoja da bi on odgovorio potrebama sadašnjega povijesnog trenutka i zaista bio po mjeri čovjeka.

Među uzrocima nedovoljnog razvoja navodi se uporno održavanje, a često i povećavanje razlika između Sjevera i Juga, suprotstavljenost između istočnoga i zapadnoga bloka uz dosljedno utrkiavanje u naoružanju, prodaju oružja, te razne smetnje političke naravi kojima se ometa suradnja i solidarnost među narodima. U tom sklopu ne propušta se upozoriti i na demografsko pitanje. S druge strane pak, bilježi se određeni napredak ostvaren u području razvoja koji, premda nesiguran, ograničen i neprimjeren, vodi računa o stvarnim potrebama.

Što se tiče drugog poglavitog pitanja o kojem enciklika raspravlja, to jest naravi pravog razvoja, prvenstveno se objašnjava razlika između »neodređenog napretka« i razvoja. U tom smislu ističe se da je istinski razvoj nesvediv na umnažanje dobara ili službi, tj. na nešto što se posjeduje, nego mora pridonositi punini čovjekova »biti«. Tako se hoće jasno izdvojiti moralna narav pravog razvoja. Taj važan aspekt produbljuje se u svjetlu svetopisamskih izbora i crkvene predaje. Dokaz za tu moralnu dimenziju razvoja je inzistiranje dokumenta na povezanosti između vjerskog obdržavanja svih ljudskih prava (uključujući pravo na vjersku slobodu) te pravog razvoja čovjeka i naroda.

U enciklici se raspreda također o istinskim zaprekama moralnog reda razvoju (»strukture grijeha«, isključiva glad za profitom, žeđ za vlašću) i o putovima za njihovo poželjno prevladavanje. S tim u vezi preporuča se priznanje međuzavisnosti među ljudima i narodima te dosljedno prihvaćanje obveze solidarnosti ističući njen značaj kreposti; preporuča se djelotvorna ljubav kao kršćanska dužnost. A sve uz pretpostavku obraćenja srdaca.

Pri kraju ovog dokumenta ukazuje se i na druge posebne putove sučeljavanja sa sadašnjim stanjem, napose ističući važnost socijalnog nauka Crkve, njezina naučavanja i njezina širenja u sadašnjem času.

27. Taj kratki povijesni pregled socijalnog nauka Crkve pomaže razumjeti njegovu složenost, bogatstvo, dinamizam i granice. Svaki dokument korak je dalje u nastojanju Crkve da se u raznim povijesnim trenucima u svakome prije svega treba vidjeti pastoralna skrb da se kršćanskoj zajednici i svim ljudima dobre volje prenesu temeljna načela, opći kriteriji i usmjerenja što će moći potaknuti na temeljna opredjeljenja i dosljednu praksu u bilo kojim prilikama. Zato to naučavanje »nije 'treći put' između liberalnog kapitalizma i marksističkog kolektivism, kao ni neka moguća alternativa za radikalno suprotna rješenja«,⁶⁵ nego je

⁶⁵ SRS 41: AAS 80 (1988), str. 571.

nesebično služenje što ga Crkva nudi shodno potrebama mjesta i vremena. Razmatranjem te povijesne dimenzije vidi se da socijalni nauk Crkve, jasno i suvislo izražen u svojim bitnim načelima, nije apstraktan, zatvoren i jednom zauvijek dovršen nego konkretan, dinamičan i otvoren sustav. Pozorno motreći stvarnost i nadahnjujući se evanđeljem Crkva je zaista kadra odgovoriti trajnim promjenama kojima podliježu gospodarski, društveni, politički, tehnološki i kulturalni procesi. Radi se o djelu trajne naravi otvorenom na upite novih stvarnosti i novih problema koja se u tom području javljaju.

Noviji dokumenti

28. Spomenute primjene traže etičko razmatranje novih problema i sve većma razrađen posadašnjen i produbljen odgovor. Tako, primjerice, u pitanju privatnog vlasništva, podružtvovljenja, suupravljanja, nerazvijenosti trećeg svijeta, sve veće razlike između siromašnih i bogatih zemalja, socio-ekonomskog razvoja, poimanja rada, međunarodnog zaduživanja, problema beskućnika, današnjeg stanja obitelji, dostojanstva žene, poštivanja novoga ljudskog života i rađanja. Noviji crkveni dokumenti ističu tu svoju duboku evanđeosku osjetljivost sučelice novim socijalnim problemima.⁶⁶

Socijalni nauk Crkve, koji se sastoji od »trajnih«⁶⁷ i od »prigodnih elemenata«,⁶⁸ u duhu II. vatikanskog sabora nastavit će svoje povijesno putovanje proširujući se i obogaćujući se doprinosom svih sastavnica Crkve. U svome službenom naučavanju učiteljstvo će na tom putu oslušivati razne glasove, usklađujući povijesnu dimenziju sa svetom dužnošću da ne oslabi snagu i sigurnost temeljnih načela i normi te pozivajući na dosljedno djelovanje.⁶⁹

⁶⁶ LC; PAPINSKA KOMISIJA »IUSTITIA ET PAX«, dokument *U službi ljudske zajednice*: etički pristup međunarodnom dugu, 27. 12. 1986.: L'Osservatore Romano, 28. 1. 1987.; dokument *Que has hecho de tu hermano sin techo? La iglesia ante la carencia de vivienda* (Što si učinio sa svojim bratom bez krova nad glavom? Crkva i problem stanovanja), 27. 12. 1987.: L'Osservatore romano 3.2.1988; IVAN PAVAO II., Apostol. nagovor *Familiaris consortio*, 22. 11. 1981.; AAS 74 (1982), str. 81191; EV 7/152s1; ZBOR ZA NAUK VJERE, Instrukcija *Donum vitae* o poštivanju novog ljudskog života i dostojanstvu rađanja, 22. 2. 1987.; L'Osservatore romano, II. 3. 1987.; IVAN PAVAO II., Apostolsko pismo *Mulieris dignitatem*, 15. 8. 1988.: L'Osservatore romano, 1. 10. 1988.

⁶⁷ GS 91; EV 1/1637.

⁶⁸ Usp. MM: AAS 53 (1961), str. 454; OA 4: AAS 63 (1971), str. 403; WV 4/717; IVAN PAVAO II, Nagovor u Puebli, III. dio, br. 7: AAS 71 (1979), str. 203; LC 72: AAS 79 (1987), str. 586.

⁶⁹

III. Načela i vrednote trajne naravi

29. U ovome poglavlju kratko se skreće pozornost na »trajna načela« i na temeljne vrednote što prilikom naučavanja crkvenog socijalnog nauka nikad ne smiju izostati. Kao dodatak, na kraju skiciramo program tečaja koji je, uz prilagođavanja, upotrebljiv u konkretnim potrebama pojedinih posebnih crkava.

1. Trajna načela razmišljanja

Polazišna pretpostavka

30. Ta načela Crkva nije sustavno oblikovala u jednome jedinom dokumentu, nego u dugotrajnu povijesnom razvoju svoga socijalnog nauka. Njih izvlačimo iz cjeline raznih dokumenata koje je crkveno učiteljstvo, u suradnji s biskupima, svećenicima i prosvjetljenim laicima,⁷⁰ razradilo suočavajući se s raznim društvenim problemima što su se tijekom vremena pojavljivali.

Ovaj dokument očito nije niti želi biti neka nova sinteza, pa ni priručnik takvih načela, nego skup jednostavnih smjernica koje smatramo prikladnim za naučavanje.

Isto tako, ta načela u ovome dokumentu ne iznose se iscrpno nego se samo naznačavaju ona načela za koja se smatra da su važnija te stoga zaslužuju osobitu pažnju u obrazovanju budućih prezbitera.

Među njima fundamentalnim treba smatrati načela koja se odnose na osobu, zajedničko dobro, solidarnost i sudioništvo. Druga su s njima duboko povezana i iz njih se izvode.

Ljudska osoba

31. Dostojanstvo osobe temelji se na činjenici da je stvorena na Božju sliku i priliku te uzdignuta za nadnaravnu svrhu koja nadilazi, transcendira, zemaljski život. Zato je čovjek, kao razumno i slobodno biće, kao subjekt prava i dužnosti, prvo načelo i, može se reći, srce i duša socijalnog naučavanja crkve.⁷¹ »Po gotovo istom uvjerenju vjernika i nevjernika sve na

⁷⁰ MM: AAS 53 (1961), str. 453.

⁷¹ GS 17; EV 1/1370.

zemlji treba biti uređeno prema čovjeku kao svom središtu i vrhuncu.⁷² To je princip, počelo, što u svome antropološkom sadržaju predstavlja ishodište drugih načela kao dijelova kompleksa socijalnog nauka. Čovjek-osoba subjekt je i središte društva koje svojim ustrojstvima, organizacijama i funkcijama ima svrhu stvarati i neprekidno prilagođavati gospodarske i kulturalne prilike kako bi što većem broju osoba bio omogućen razvoj njihovih sposobnosti i zadovoljavanje njihovih zakonitih potreba za usavršavanjem i srećom. Zbog toga, Crkva se nikad neće umoriti u isticanju dostojanstva ljudske osobe, protiv svakog ropstva, izrabljivanja i manipulacije na štetu ljudi, ne samo u političkom i gospodarskom, nego također u kulturalnom, ideološkom i zdravstvenom području.⁷³

Ljudska prava

32. Ljudska prava po svojoj unutrašnjoj logici proistječu iz sama dostojanstva ljudske osobe. Crkva je postala svjesna koliko je hitno braniti i štititi ta prava, videći u tome dio samoga svog spasenjskog poslanja, po primjeru Isusa koji je bio uvijek osjetljiv za potrebe ljudi, naročito najsiromašnijih.

Prije nego kao teoretski, organski i cjelovit sustav u Crkvi, potvrđivanje ljudskih prava pojavilo se kao konkretno služenje čovječanstvu. Razmišljajući o tim pravima Crkva im je uvijek isticala filozofske i teološke temelje te njihove pravne, društvene, političke i etičke implikacije, kako je vidljivo iz dokumenata o njenu socijalnom naučavanju. Ipak, nije to činila na način revolucionarnog suprotstavljanja prava osobe tradicionalnim autoritetima nego na podlozi prava što ga je Stvoritelj upisao u ljudsku narav.

Upornost kojom je Crkva, naročito u naše doba, promicateljica poštovanja i obrane kako osobnih tako društvenih prava čovjeka, tumači se ne samo činjenicom da je njezino upletanje, danas kao i jučer, zahtjev Evanđelja⁷⁴ nego i time što se razmišljanjem o tim pravima razvija jedna nova teološka i moralna mudrost za sučeljavanje s problemima suvremenog svijeta.⁷⁵ Budući da zadire u najdublju sferu duha, pravo na slobodu vjere osobito »se pokazuje kao mjerna točka i u neku ruku postaje mjerilo za druga temeljna prava«.⁷⁶ Danas ga priznaju i brane razne javne i privatne, nacionalne i internacionalne organizacije. Sa svoje strane,

⁷² GS 12; EV 1/1355. Ovu tvrdnju iz *Gaudium et spes* treba shvatiti imajući na umu da uređenje zemlje prema čovjeku za vjeru vrijedi samo uz pretpostavku čovjekova podlaganja Bogu, tako da čovjek zemlju izgrađuje po Božjem mjerilu i ne uništava je u ime svoje sebičnosti.

⁷³ LC 73: AAS 79 (1987), str. 586.

⁷⁴ GS 41; EV 1/1447sl.

⁷⁵ GS 26. 73. 76; EV 1/1399sl, 1561sl. 1579s.

⁷⁶ IVAN PAVAO II., Poruka za XXI. dan mira, 8. 12. 1987, br. 1: Insegnamenti di Giovanni Paolo II., X, 3, str. 1334.

Katolička Crkva pokazuje se naročito solidarnom s onima koji su diskriminirani ili progonjeni zbog vjere te se uporno zalaže da se prevladaju ta nepravедna stanja.

Prinos papinskog učiteljstva ljudskim pravima

33. Papinsko učiteljstvo skupa s koncilskim uvelike je raspravljalo i razvilo temu o pravima ljudske osobe. Već je Pio XII., na temelju naravnog prava, iznio načela takva društvenog poretka koji je sukladan ljudskome dostojanstvu, a ostvaruje se u zdravoj demokraciji, koja je kadra bolje poštivati pravo na slobodu, na mir, na materijalna dobra. Potom, enciklika *Pacem in terris* Ivana XXIII. bijaše prvi papinski službeni tekst koji je izrijekom posvećen pravima čovjeka. Ispitujući »Znake vremena« Crkva je uistinu shvatila da mora proglasiti »univerzalna, nepovrediva i neotuđiva« prava svih ljudi, usuprot svakoj diskriminaciji i svakome partikularističkom shvaćanju. Time je enciklika *Pacem in terris*, osim što je prava čovjeka zasnovala na naravnom zakonu koji je u samom stvorenju i usmjeren otkupljenju, ispravila stanovit individualistički vid tradicionalnog poimanja reciprociteta prava - dužnosti, uklopivši prava unutar solidarnosti i istaknuvši zahtjeve komunitarnog reda koji ona nudi.

Krećući se u okviru stajališta koja je slijedio naročito II. vatikanski sabor Pavao VI., sa svoje strane, u enciklici *Populorum progressio* jasno je ukazao na kršćanski temelj ljudskih prava i pokazao kako im vjera preobražava samu unutrašnju dimenziju, a da pri tom ljudska prava nije odvojio od područja razuma. K tome, moramo primijetiti, ako je *Pacem in terris* povelja prava čovjeka, *Populorum progressio* povelja je prava siromašnih naroda u razvoju. Produbljujući to razmišljanje, kasnije Ivan Pavao II. temelji ljudska prava istodobno u tri dimenzije potpune istine o čovjeku: na dostojanstvu čovjeka kao takvog, na čovjeku stvorenju i Božjoj slici i prilici, na čovjeku uraslom u otajstvo Krista. Na tom dostojanstvu čovjeka koje se gleda u svjetlu otkupiteljskoga Kristova djela zasniva se spasenjsko poslanje Crkve; i baš zato ona ne može šutjeti kad se krše ili su u pogibli nepovrediva prava čovjeka i naroda. S kršćanskog gledišta nacije i domovine prave su ljudske stvarnosti pozitivne i neporecive vrijednosti u kojima je temelj nepovredivih prava u krilu raznih naroda, a naročito pravo naroda na vlastitu samobitnost i na vlastit razvoj.⁷⁷

⁷⁷ RH 17: AAS 71 (1979), str. 295s1; EV 6/1230s1; IVAN PAVAO II., Poruka *L'Eglise catholique* državnim vlastima potpisnica Helsinškog sporazuma (1975.) o slobodi savjesti i vjeroispovjesti, 1. 9. 1980.: AAS 72 (1980), str. 1252s1; EV 7/556s1; Nagovor *I desire* predstavnicima Ujedinjenih naroda, 2. 10. 1979., br. 6: AAS 7 (1979), str. 1146-1147; EV 6/ 1722s1; Nagovor *A minha saudação* Indijancima Amazonije, 10. 7. 1980.; AAS 72 (1980), str. 960s1.

Odnos osoba – društvo

34. Ljudska osoba društveno je biće po svojoj naravi, tj. po svojoj urođenoj potrebi i po svojoj naravnoj težnji za zajedništvom s drugima. Ta ljudska društvenost temelj je svakog oblika društva i etičkih zahtjeva koji su u nju upisani. Da ostvari svoj puni razvoj, čovjek ne može biti dostatan sam sebi, nego treba druge i društvo.

To načelo međuzavisnosti osoba - društvo, koje je bitno povezano s načelom o dostojanstvu ljudske osobe, tiče se složenog tkiva čovjekova društvenog života koje se upravlja prema vlastitim i odgovarajućim zakonima koji su usavršeni kršćanskim razmišljanjem.⁷⁸ Gledamo li brze i duboke promjene do kojih, zahvaljujući ljudskoj pameti i stvaralaštvu, dolazi u svim područjima; danas nije uvijek lako razumjeti razne vidove društvenog života. Sa svoje strane, same promjene izazivaju krize koje se odražavaju bilo kao poremećaji ravnoteže u nutrini čovjeka koji sve više povećava svoju moć, ali je uvijek ne uspijeva usmjeriti na prave ciljeve, bilo u društvenim odnosima jer se uvijek kako treba ne primjenjuju zakoni koji ravnaju društvenim životom.⁷⁹

35. Prema tome, ljudsko društvo predmet je socijalnog naučavanja Crkve zato što se ona ne nalazi ni izvan ni iznad društveno sjedinjenih ljudi, nego postoji isključivo u njima, pa stoga i za njih. Crkva uporno ističe »nutarnju društvenu narav« ljudskih bića.⁸⁰ Tu se mora uočiti da »društveno« nije isto što i »kolektivno« gdje je osoba tek puki proizvod. U potpunosti snaga i dinamizam tog društvenog položaja osobe razvija se u društvu u kojem tako rastu odnosi suživota na nacionalnoj i internacionalnoj razini.⁸¹

36. Iz dostojanstva ljudske osobe, iz njezinih prava i iz njene društvenosti proizlaze druga trajna načela za razmišljanje po kojima se društveni život usmjeruje i ravna. Nakon produbljena razmišljanja učiteljstva, među njima valja spomenuti načela što se odnose na zajedničko dobro, solidarnost, supsidijarnost, udioništvo, organičko poimanje društvenog života i sveopću namjenu dobara.

Opće dobro

37. Dok govorimo o zakonima i načelima po kojima se ravna društveni život, prvenstveno treba voditi računa o »općem dobru«. Iako se ono »u svojim bitnim, dubljim aspektima ne može pojmiti doktrinalnim izrazima, a još manje točno odrediti u svojim povijesnim

⁷⁸ GS 25: EV 1/139sl.

⁷⁹ GS 4; EV 1/1326sl.

⁸⁰ MM: AAS 53 (1961), str. 453.

sadržajima«, ⁸² ipak se može opisati kao »sveukupnost onih društvenih uvjeta koji ljudskim bićima dopuštaju i pospješuju cjelovit razvoj njihove osobnosti«. ⁸³ Iako nadilazi privatni interes, ono je dakle neodvojivo od dobra ljudske osobe, obvezujući javne vlasti da ljudska prava priznaju, poštuju, ispišu, štite i promiču te olakšaju ispunjavanje odgovarajućih dužnosti. Dosljedno tome, ostvarivanje zajedničkog dobra može se smatrati samim razlogom postojanja državnih vlasti koje su dužne ostvarivati ga na dobrobit svih građana i svakog čovjeka, uzeta u njegovoj zemaljsko-vremenitoj i transcendentnoj dimenziji, vodeći računa o pravoj ljestvici vrednota i zahtjevima povijesnih okolnosti. ⁸⁴

Kako Crkva opće dobro gleda kao vrednotu služenja i organiziranja društvenog života kao i nova poretka ljudskog suživota, ona naglašava njegov humani smisao i njegovu prikladnost za pokretanje društvenih struktura kao cjeline i u njihovim pojedinim odsječcima, potičući dubinske preobrazbe, po kriteriju socijalne pravde.

Solidarnost i supsidijarnost

38. Solidarnost i supsidijarnost dva su druga važna načela po kojima se upravlja društveni život. Prema načelu solidarnosti, svaka osoba kao član društva neraskidivo je vezana uz sudbinu samoga društva, a snagom Evanđelja i sa spasenjskom sudbinom svih ljudi. U novijoj enciklici *Sollicitudo rei socialis* Papa je naročito naglasio važnost tog načela označivši ga kao ljudsku i kršćansku krepost. ⁸⁵ Etički zahtjevi solidarnosti traže da svi ljudi, skupine i mjesne zajednice, društva i organizacije, nacije i kontinenti sudjeluju u upravljanju svim djelatnostima gospodarskog, političkog i kulturalnog života nadjačavši svako čisto individualističko shvaćanje. ⁸⁶

Supsidijarnost treba smatrati nadopunom solidarnosti; ljudska osoba, mjesne zajednice i »posredna tijela« njime se štite da ne izgube svoju zakonitu samostojnost. Crkvi je stalo da se to načelo primjenjuje već zbog sama dostojanstva osobe, zbog poštivanja onog što je u organiziranju društvenog života najljudskije ⁸⁷ i zbog zaštite prava naroda u odnosima između pojedinih društava i sveopćeg društva.

⁸¹ MM: AAS 53 (1961), str. 415sl.

⁸² IVAN XXIII, Enc. *Pacem in terris* (PT), 11.4.1963.: AAS 55 (1963), str. 272; EV 2/23.

⁸³ MM: AAS 53 (1961) str. 417; usp. PIO XII, Božićna radio-poruka *Con sempre nuova*, 24. 12. 1942.: AAS 35 (1943), str. 13.

⁸⁴ PT: AAS 55 (1963), str. 272; EV 2/23.

⁸⁵ SRS 39-40: AAS 80 (1988) str. 566-569.

⁸⁶ GS 30-32; EV 1/1412 sl; LC 73: AAS 79 (1987), str. 586; IVAN PAVAO II; Govor Je dsire 68. zasjedanju Međunarodne konferencije rada, 15. 6. 1982: AAS 74 (1982), str. 992sl.

⁸⁷ QA: AAS 23 (1931), str. 203; PT: AAS 55 (1963) str. 294; EV 2/49; LE: AAS 73 (1981), str. 616; EV 7/1456; LC 73: AAS 79 (1987), str. 586.

Organičko poimanje društvenog života

39. Kao što iz netom rečenog proizlazi, neko uređeno društvo ne može se pravo shvatiti bez organskog poimanja društvenog života. Po tom načelu, s jedne strane, društvo mora biti utemeljeno na unutrašnjem dinamizmu svojih članova - što ima ishodište u razumu i u slobodnoj volji osoba koje solidarno teže zajedničkom dobru - i, s druge, na ustrojstvu i organizaciji društva, koje ne čine samo slobodne osobe, nego i posredna društva što se sabiru u više jedinice, počev od obitelji pa, preko mjesnih zajednica, strukovnih udruženja, regija i nacionalnih država, do nadnacionalnih tijela te sveopćeg društva svih naroda i nacija.⁸⁸

Sudioništvo

40. Sudioništvo ili participacija zauzima pretežno mjesto u novijem razvoju socijalnog crkvenog naučavanja. Njegova snaga je u činjenici da osigurava ostvarenje etičkih zahtjeva društvene pravde. Pravedno, razmjerno i odgovorno udioništvo svih članova i odsječaka društva u razvoju socio-ekonomskog, političkog i kulturnog života siguran je put da se ostvari novi suživot ljudi. Crkva ne samo da to načelo uporno spominje⁸⁹ nego u njem nalazi trajni poticaj da podupire napredak kakvoće života pojedinaca i društva kao takvog. Radi se o dubokoj čovjekovoj težnji koja izražava njegovo dostojanstvo i slobodu unutar znanstvenog i tehničkog napretka, u svijetu rada i javnog života.⁹⁰

Ljudska ustrojstva i zajednice osoba

41. Crkva je uvijek iznova zahtijevala da se izbjegne opasnost koja stvarno prijete dostojanstvu osobe, pojedinačnoj slobodi i društvenim slobodama, a dolazi od tehnicističkog i mehanicističkog poimanja života i društvenog ustroja što ne ostavlja dovoljno mjesta za razvoj istinskog humanizma. U nemalom broju nacija moderna država pretvara se u divovski stroj administracije koji se uvlači u sva područja života, bacajući čovjeka u stanje straha i tjeskobe i dovodi do razaranja osobnosti, do razosobljenja.⁹¹

Zato je Crkva smatrala da su nužna razna tijela i mnogovrsna privatna udruženja koja posebno gaje osobnost i pospješuju odnose suradnje uz podlaganje zajedničkom dobru; pa

⁸⁸ QA: AAS 23 (1931), str. 203; MM: AAS 53 (1961), str. 409-410. 413; PP 33: AAS 59 (1967), str. 274; EV 2/1078; OA 46-47: AAS 63 (1971) str. 433-437; EV 4/771s1; GS 30-31; EV 1/1413sl.

⁸⁹ PT: AAS 55 (1963), str. 278; EV 2/30; GS 9.68; EV 1/1347.-1548s1; SRS 44: AAS 80 (1988); str. 576-577.

⁹⁰ MM: AAS 53 (1961), str. 423; OA 22: AAS 63 (1971), str. 417; EV 4/744; LE 15: AAS 73(1981), str. 617; EV 7/1457s; LC 86: AAS 79 (1987), str. 593.

⁹¹ PIO XII., Božićna radio-poruka *Levate capita vestra*, 24, 12. 1952.: AAS 45 (1953), str. 37.

ipak, budući da su ta tijela istinske zajednice, njihovo članstvo mora se gledati i poštivati kao prave osobe i pozivati ih da djelotvorno uzimaju udjela na zajedničkim zadaćama.⁹² A po Crkvi siguran put do tog cilja je u udruživanju rada i kapitala te u oživljavanju posrednih tijela.⁹³

Provođenjem tih načela, po kojima se ravna društveni život na različnim razinama društvene organiziranosti i u raznim odsječcima ljudskog djelovanja, moguće je prevladati svaku napetost između procesa socijalizacije i personalizacije. Današnja pojava gdje se odnosi i društvena ustrojstva umnažaju na svim razinama, kao plod slobodna odlučivanja i želje za poboljšanjem kvalitete ljudskog života, to se može primiti samo kao nešto pozitivno jer se tako iskazuje ostvarivanje ljudske solidarnosti te potiče širenje sfere materijalne i duhovne aktivnosti osobe.

Sveopća namjena dobara

42. Ovim »tipičnim načelom socijalnog crkvenog nauka«⁹⁴ potvrđuje se da su zemaljska dobra namijenjena svim ljudima kako bi zadovoljili svoje pravo na život u skladu s dostojanstvom osobe i potrebama obitelji. Zaista, »Bog je zemlju i sve što ona sadrži namijenio svim ljudima i svim narodima tako da bi stvorena dobra morala pritjecati po pravičnosti svima, pod vodstvom pravde i ljubavi«.⁹⁵ Iz toga slijedi da pravo na privatno vlasništvo, koje je u sebi valjano i nužno, mora biti ograničeno unutar okvira što ih nameće njegova socijalna uloga. Kao što učiteljstvo u vezi s tim kaže u enciklici *Laborem exercens*, »kršćanska predaja nije nikad podržala to pravo kao nešto apsolutno i nedodirljivo. Naprotiv, ona ga je vazda shvaćala u širem sklopu općeg prava svih da koriste dobra svega stvorenja: pravo privatna vlasništva kao podređeno pravu zajedničkog korištenja, sveopćoj namjeni dobara«.⁹⁶

2. Temeljne vrednote

Život u sigurnosti

43. Načela za promišljanje socijalnog nauka Crkve, kao zakoni koji ravnaju društvenim životom, nisu neovisna od stvarnog priznavanja temeljnih vrednota u samom dostojanstvu

⁹² MM: AAS 53 (1961), str. 416.

⁹³ LE 14: AAS 73 (1981), str. 612s1; EV 7/1456.

⁹⁴ SRS 42: AAS 80 (1988), str. 573.

⁹⁵ GS 69; EV 1/1551.

⁹⁶ LE 14: AAS 73 (1981), str. 613; EV 7/1451.

ljudske osobe. To su poglavito ove vrednote: istina, sloboda, pravda, solidarnost, mir i djelotvorna ili kršćanske ljubav. Življenje tih vrednota sigurna je staza ne samo k osobnom usavršavanju nego i prema stvaranju autentičnog humanizma i nova društvenog suživota. Na njih se stoga treba obazirati u provođenju bitnih ekonomskih, političkih, kulturalnih i tehnoloških reformi kao i neophodnih promjena u institucijama.

Prema obnovi društva

44. Životna važnost tih vrednota objašnjava zašto ih je Crkva uvijek s toliko upornosti iznosila kao prave temelje novoga, čovjeka dostojnijeg društva. Iako priznaje autonomiju ovozemnih stvarnosti,⁹⁷ Crkva ipak znade da zakoni što ih je čovjek otkrio i primijenio u društvenom životu po sebi, nekako mehanički, još ne jamče dobro svijju. Njih zapravo treba primjenjivati pod vodstvom vrednota koje proizlaze iz shvaćanja dostojanstva ljudske osobe.⁹⁸ Sve te vrednote ističu prednost etike nad tehnikom, prvenstvo osobe ispred stvari, nadmoć duha nad materijom.⁹⁹

»Mudrost« u društvenom zalaganju

45. Vrednote su često u sukobu sa stanjima koja ih otvoreno ili posredno niječu. U takvim slučajevima čovjek ima poteškoća da ih podjednako i istodobno sve uvažava. Zato je u raznim okolnostima potrebno kršćansko raspoznavanje u svjetlu temeljnih kršćanskih vrednota. Tako se prakticira izvorna »mudrost« koju u društvenom zalaganju Crkva traži od kršćana i od svih ljudi dobre volje.¹⁰⁰

Vrednote za razvoj

46. Vodeći računa o velikoj složenosti suvremenog ljudskog društva i prijeke potrebe promicanja nekih vrednota kao temelja novog društva, Crkva je pozvana pojačati odgojni proces sa svrhom da shvate ne samo pojedinci nego i javno mnijenje, barem u onim zemljama gdje se pristaje na njezinu nazočnost i dopušta njezino djelovanje, kako je životno potrebno braniti i promicati temeljne vrednote ljudske osobe bez kojih neće moći biti pravoga ljudskog i cjelovitog razvoja bilo kojeg društva.

⁹⁷ GS 36; EV 1/1431.

⁹⁸ PT:AAS 55 (1963), str. 259; EV 2/3.

⁹⁹ RH 16: AAS 71 (1979), str. 290sl; EV 6/1219sl.

¹⁰⁰ PT: AAS 55 (1963), str. 265s1; IVAN PAVAO II.: Encikl. *Dives in misericordia*, 30. 11. 1980., br. 12: AAS 72 (1980), str. 1215; EV 7/924s1; LC 3.4.26.57: AAS 79 (1987), str. 556s1.564s1.578.

Zato će biti nemoguće udariti temelje istinskome ljudskom razvoju, što ga Crkva traži u najnovijem socijalnom naučavanju, bez trajnog potvrđivanja ljudskog dostojanstva te njegovih etičkih i transcendentnih zahtjeva; bez etike odgovornosti i solidarnosti među narodima¹⁰¹ i društvene pravde; bez preispitivanja smisla rada,¹⁰² što podrazumijeva njegovu pravičniju podjelu.

IV. Kriterij prosuđivanja

Spoznaja stvarnosti

47. Socijalni nauk Crkve želi prenijeti ne samo određeno teorijsko nego i praktično i smjerodavno znanje za pastoralno djelovanje. Eto, zašto ona, uz trajna načela za promišljanje, pruža i kriterije za prosuđivanje stanja, ustrojstava i institucija koje tvore gospodarski, društveni, politički, kulturni, tehnološki život i samih društvenih sustava.¹⁰³ U vezi s tim, nema sumnje da je izjašnjavanje o ljudskim ili manje ljudskim životnim prilikama osoba, o etičkoj vrijednosti struktura te društvenih, ekonomskih, političkih i kulturalnih sustava, povezano sa zahtjevima društvene pravde i dio blagovjesničkog poslanja Crkve.

Da bi mogla u tom pogledu davati svoj ispravan sud, Crkva želi poznavati mjesne, nacionalne i internacionalne povijesne prilike te kulturalni identitet svake zajednice i naroda. Premda se ona pri tom laća svih sredstava koja joj nudi znanost, ostaje ipak sigurno da se u svome pristupu društvenoj zbilji vazda poglavito poziva na spomenute temeljne vrednote iz kojih dobiva vrlo točna »pravila suđenja« za kršćansko raspoznavanje. Prema službenim izjavama, kao dio socijalnog nauka, ona su nezaobilazna i mora ih se proučavati i razmatrati u nastavi koja se predaje u sjemeništima i na bogoslovnim fakultetima.

Sposobnost objektivnog prosuđivanja

48. Pravo-dužnost Crkve da izriče moralne sudove traži da svi pastoralni radnici, svećenici i laici, postanu kadri objektivno prosuditi razna stanja i ustrojstva kao i različite ekonomsko-socijalne sustave. Već poznavanje socijalnih problema i njihovo etičko tumačenje u svjetlu evanđeoske poruke, kako je to učinjeno u socijalnoj nauci Crkve, daje smjernice za takvo prosuđivanje kojem se moraju podvrći ponašanja i kršćanska opredjeljenja. Ipak, prijelaz iz

¹⁰¹ LC 89-91: AAS 79 (1987) str. 594-595. PAPINSKA KOMISIJA »IUSTITIA ET PAX«: *Etički pristup međunarodnom dugu*, Regno-doc. 5,1987,159.

¹⁰² LE 3.6.12.14: AAS 73 (1981), str 583.589s1.605s.612s1; EV 7/ 1397.1409sl. 1439s1.1450sl; Lc 81-87; AAS 79 (1987), str. 591-593.

¹⁰³ LC 74: AAS 79 (1987), str. 587.

doktrinalnog u praktično područje pretpostavlja posredovanja kulturalne, socijalne, gospodarske i političke naravi za koja su posebno, premda ne i isključivo, mjerodavni laici na koje spada razvijanje vremenitih djelatnosti vlastitom inicijativom i na vlastitu odgovornost.

Primjeri sudova

49. Ispitivanjem dokumenata zaista otkrivamo da u crkvenom socijalnom nauku ima zaista brojnih sudova o konkretnim stanjima, ustrojstvima, društvenim sustavima i ideologijama. Možemo navesti neke primjere. *Rerum novarum* govori o uzrocima radničkog nezadovoljstva ukazujući na »jaram« što im ga je nametnuo »vrlo mali broj prebogatih«;¹⁰⁴ *Quadragesimo anno* procjenjuje da je tadašnje stanje ljudskoga društva takvo da pogoduje nasilju i borbama;¹⁰⁵ II. Vatikanski sabor opisujući poremećaje suvremena svijeta završava tvrdeći da oni dovode do nepovjerenja, sukoba i nesreća uperenih protiv čovjeka;¹⁰⁶ *Populorum progressio* ne krzma se prokazati kao nepravedne odnose među razvijenim zemljama o onima na putu razvoja;¹⁰⁷ *Laborem exercens* kaže da su i danas razni ideološki sustavi uzrok očitih nepravdi;¹⁰⁸ *Sollicitudo rei socialis* kritizira podjelu svijeta na dva bloka (Istok Zapad) i negativne posljedice koje iz tog proizlaze za narode i na putu razvoja.¹⁰⁹

Jasno je da izricanje moralnih sudova o prilikama, ustrojstvima i društvenim sustavima nema onaj stupanj autoriteta koji ima crkveno učiteljstvo kad se izjašnjava u prilog temeljnih načela. Ipak, među raznim sudovima oni koji se odnose na zloupotrebljavanje vlasti protiv ljudskog dostojanstva imaju velik autoritet jer se oslanjaju na načela i vrednote koje su utemeljene na samom Božjem zakonu.

Opasnost od ideološkog utjecaja

50. Izričući neki sud Crkva se može poslužiti svim »pomoćnim sredstvima koja joj pružaju pedagogija, psihologija i sociologija«,¹¹⁰ primjerice kritički vrednovanim iskustvenim podacima, da bi njen dijalog s ljudima bio realističniji, da bi se pravilnije otvorila raznim okolnostima društvenog suživota i objektivnoj spoznaji stanja, ustrojstava i sustava, znajući

¹⁰⁴ RN: Acta Leonis XIII 11 (1981), str. 99.

¹⁰⁵ QA: AAS 23 (1931), str. 219sl.

¹⁰⁶ GS 8; EV 1/1345.

¹⁰⁷ PP 48-49: AAS 73 (1981), str. 596; EV 7/1422.

¹⁰⁸

¹⁰⁹ SRS 21: AAS 80 (1988), str. 537-539.

¹¹⁰ II. VATIKANSKI SABOR, Dekret *Optatam totius* (OT), br. 20; Ev 1/815; Hrv. prijev. KS, Zagreb 1972., str. 537-539.

ipak dobro da njezina zadaća nije znanstveno raščlanjivanje stvarnosti i mogućih posljedica društvenih promjena.¹¹¹ To vrijedi kako za sveopću Crkvu tako i za posebne Crkve.

Pri korištenju pomagala koja pružaju društvene znanosti važan je kriterij ne zaboraviti da sociološka analiza ne pruža uvijek objektivnu razradu podataka i činjenica budući da se ona već na početku može naći opterećena određenim ideološkim nazorom i vrlo jasnom političkom strategijom, kao što je slučaj marksističke analize. Poznato je da učiteljstvo nije propustilo službeno se oglasiti s obzirom na opasnosti do kojih iz ovakvog tipa analize može doći za kršćansku vjeru i za život Crkve.¹¹²

Opasnost od ideološkog utjecaja na sociološku analizu postoji i u liberalnoj ideologiji kojom se nadahnjuje kapitalistički sustav; tu su empirijski podaci često već načelno podložni individualističkom viđenju ekonomsko-socijalnih odnosa, u suprotnosti s kršćanskim poimanjem.¹¹³

Čovjekova sudbina ne može se dakako svesti na ta dva povijesno suprotstavljena nacrtu jer to bi bilo u neskladu sa slobodom i s čovjekovim stvaralaštvom. I zaista povijest ljudi, naroda i zajednica ukazuje se kao nešto trajno bogato i raščlanjeno a nacrti društvenih modela u raznim epohama uvijek su bili mnogovrsni. S tim u vezi važno je kazati da se mnoge inačice načela ekonomskog liberalizma, kako ih predstavljaju kršćansko-demokratske stranke, mogu smatrati ne više kao izraz »liberalizma« u užem smislu riječi nego kao nove alternative društvenog organiziranja.

Prosudivanje odabira

51. Naročitu pozornost zaslužuje dijalog Crkve s povijesnim pokretima koji su htjeli prevladati postojeću oštru dilemu između kapitalizma i socijalizma. Svojim socijalnim naučavanjem Crkva ipak ne kani ohrabriti neki određeni socio-ekonomski ili politički alternativni sistem, a ni oblikovati neki svoj jasno definirani projekt društva budući da je to zadaća skupina i zajednica koje imaju socijalne i političke uloge. Općenito, kršćani su pozvani da o njima trajno rasuđuju. K tome, dijalog i eventualno uključivanje kršćana u pokrete »rođene iz raznih ideologija, no koji se, s druge strane, od njih razlikuju« mora se provoditi pomno i uz dužno kritičko rasuđivanje, a uvijek uz obaziranje na moralni sud koji je izreklo crkveno učiteljstvo.¹¹⁴

¹¹¹ LE 1: AAS 73 (1981), str. 580; EV 7/1392.

¹¹² OA 34: AAS 63 (1971), str. 424; EV 4/757; LN dio VII. br. 6: AAS 76 (1984), str. 890s1; EV 9/923.

¹¹³ OA 26: AAS 63 (1971), str. 420; EV 4/749.

¹¹⁴ PT: AAS 55 (1963), str. 300; EV 2/57; Dokument iz Pueble, br. 554-557.

Spasenjsko poslanje Crkve kojemu je izvorište u naučavanju, svjedočanstvu i samom životu Isusa Krista, spasitelja, podrazumijeva dva nezaobilazna opredjeljenja: jedno je za čovjeka prema Evanđelju, a drugo je za evanđeosku sliku društva. Bez hipotetiziranja o nekakvom »trećem putu«¹¹⁵ pred »liberalnom utopijom« i pred »socijalističkom utopijom«, vjernici se uvijek moraju prikloniti modelu koji socioekonomske odnose humanizira, koji je sukladan gore spomenutoj ljestvici vrednota. U tom smislu, stupovi su svakoga uistinu ljudskog modela, modela koji je u skladu s dostojanstvom osobe: istina, sloboda, pravda, ljubav, odgovornost, solidarnost i mir. Ostvarenje tih vrednota u društvenim strukturama znači prvenstvo čovjeka nad stvarima, prednost rada nad kapitalom, prevladavanje antinomije rad - kapital.¹¹⁶

Ta opredjeljenja u sebi nisu politička, ali se tiču političke sfere i naročito odnosa Crkva - politika; nisu ni socio-ekonomska ali zadiru i u tu dimenziju odnosa čovjek - društvo, Crkva - društvo. Iz toga je jasno da Crkva ne može a da bar ne donosi etički sud o temeljima društvenog sustava koji se želi izgraditi te o projektima i o konkretnim programima suživota, gdje mora ući i slika čovjeka i društva kakvu nudi Evanđelje.

Društvene zadaće mjesnih Crkava

52. Na određenim područjima mjesne Crkve su središta misli, moralnog promišljanja i pastoralnog djelovanja također na socijalnom polju. One zaista ne mogu biti ravnodušne pred posebnim mjesnim problemima koji traže odgovarajuća prilagođavanja, o čem svjedoče brojna pisma biskupa i biskupskih konferencija. Ipak, da bi one pravilno ocijenile stanja te socio-ekonomske, političke i kulturalne stvarnosti u kojima se nađu, kao i da djelotvorno doprinose njihovu unapređivanju, pa ako treba i njihovoj preobrazbi, veoma je važno da crpe načela i kriterije prosuđivanja iz vrela socijalnog naučavanja koja važe za sveopću Crkvu.¹¹⁷

Nove prosudbe u novim prilikama

53. Može se dogoditi da promjene prilika traže preinaku prvobitne prosudbe koja je izrečena u drukčijim okolnostima. Time se objašnjava zašto u današnjoj socijalnoj nauci Crkve stvarno ima prosudbi koje se razlikuju od ranije donešenih, iako sve ostaje na neprekinutoj crti načela. Na svaki način, očito je također da zreo sud o novim prilikama, o novim društvenim modelima i o novim programima ne ovisi samo o socijalnoj nauci nego i o

¹¹⁵ SRS 41: AAS 80 (1988), str. 571.

¹¹⁶ LE 12.14sl: AAS 73 (1981), str. 605s. 612sl; EV 7/1439sl.

¹¹⁷ OA 36: AAS 63 (1971), str. 425; EV 4/759.

filozofsko-teološkom obrazovanju, o političkom osjećaju i uočavanju promjena u svijetu. Sve to zahtijeva bližu i dalju pripravu, studij i razmišljanje, kao što se preporuča u ovim »smjernicama«.

V. Upute za društvenu akciju

Kriteriji akcije

54. Kao teorijsko-praktično znanje socijalni nauk Crkve okrenut je evangelizaciji društva: nužno dakle uključuje poziv na društvenu akciju nudeći, za razne prilike odgovarajuće upute¹¹⁸ nadahnete temeljnim načelima i kriterijima prosuđivanja,¹¹⁹ o kojima smo govorili. Spomenuta akcija ne svodi se na nešto što je a priori jednom zauvijek dano, poput filozofskih ili etičkih osnova, nego se od slučaja do slučaja određuje posredstvom kršćanskog prosuđivanja stvarnosti koja se tumači u svjetlu Evandjelja i socijalnog naučavanja Crkve, iz čega u svakom povijesnom trenutku proizlazi njena suvremenost. Bila bi zato velika doktrinalna i metodološka zabluda kad se u tumačenju svakog povijesnog razdoblja ne bi vodilo računa o bogatom iskustvu koje je Crkva stekla i izrazila u svome socijalnom naučavanju. Stoga svi kršćani moraju se s novim prilikama suočavati savješću koja je dobro oblikovana po etičkim zahtjevima Evandjelja te socijalnom uistinu kršćanskom osjetljivošću koja je dozrela pažljivim proučavanjem raznih dokumenata učiteljstva.

Moralnost, razlikovanje između pravednika i nepravednika, zavisit će o podudarnosti ili nepodudarnosti političkih pravaca i odluka, projekata i programa, prihvaćenih od raznih društvenih činitelja (vlada, političkih stranaka, institucija i organizacija, osoba i skupina), s dostojanstvom osobe koja ima nepovredivih etičkih zahtjeva.

Uvažavajući dijalog

56. Duboke promjene na svim poljima ljudskog ekonomskog, kulturalnog, znanstvenog i tehničkog djelovanja u stanju današnjeg svijeta uzrok su novih problema koji traže zalaganje svih ljudi dobre volje. Među njima ističu se problemi gladi, nasilja, nacionalnog i internacionalnog terorizma, razoružanja i mira, vanjskog zaduživanja i nerazdvojenosti zemalja trećeg svijeta, genetskih manipulacija, droge, pogoršanja okoliša, itd.

U tom okviru, pastoralno djelovanje Crkve mora se odvijati u suradnji sa svim živim i djelatnim snagama sadašnjeg svijeta. Drugi je dakle kriterij djelovanja uspostavljanje

¹¹⁸ MM: AAS 63 (1961), str. 455sl.

¹¹⁹ LC 76: AAS 79 (1987), str. 558sl.

uvažavajućeg dijaloga kao prikladne metode da se nađu rješenja za probleme putem programatskih i radnih dogovora.

Borba za pravdu i društvenu solidarnost

57. Današnjem svijetu udaraju svoj biljeg i druga »područja bijede«, i »drugi mnogo prostraniji oblici nepravde«¹²⁰ nego što bijahu u prethodna vremena, kao glad, nezaposlenost, društvena bačenost na rub života, jaz što dijeli bogate - zemlje, pokrajine, skupine i osobe - od siromašnih. Zato je treći kriterij djelovanja »plemenita i razložna borba za pravdu i društvenu solidarnost«.¹²¹

Obrazovanje za nužnu kompetentnost

58. Prema uputama učiteljstva, konkretno djelovanje u području vremenitih stvarnosti poglavito je zadaća laika koji se moraju neprestance dati voditi od svoje kršćanske savjesti. Zato dolikuje da oni skupa s moralnim i duhovnim odgojem steknu nužne kompetencije u znanstvenom i političkom području što će ih osposobiti za djelotvornu akciju, shodno ispravnim moralnim kriterijima.¹²² Pri tom ne manje važne zadaće imaju pastiri koji moraju laicima pomoći u oblikovanju ispravne kršćanske savjesti te im pružiti »svjetlo i duhovnu snagu«.¹²³ Jasno je da će pastiri tu svoju zadaću moći ispuniti samo onda ako su sami postali osjetljivi za djelovanje u tom području, u svjetlu Božje riječi i Gospodinova primjera. Zato je četvrti kriterij djelovanja obrazovanost za te kompetencije.

Ono najviše čemu se teži jest da pastiri i vjernici jesu i da se osjećaju sjedinjeni u sudjelovanju, svaki prema svojim sposobnostima, kompetencijama i ulogama, na različnosti darova i službi, u jedinstvenome spasenjskom poslanju Crkve. S tog ekleziološkog motrišta, zadaću kršćanskog prožimanja vremenitih stvarnosti laicima ne dodjeljuje hijerarhija nego ona izvorno proizlazi iz činjenice da su kršteni i krizmani. U naše vrijeme u porastu je sve življa svijest o nužnosti da i laici daju svoj doprinos evangelizacijskom poslanju Crkve. *Lumen gentium* potvrđuje da bez njih na nekim mjestima i u nekim prilikama Crkva ne može postati sol zemlji i svjetlo svijetu.¹²⁴

¹²⁰ RH 16: AAS 71 (1999), str. 292-293.; EV 6/1228.

¹²¹ LE 8: AAS 73 (1981), str. 596; EV 7/1422.

¹²² LC 77: AAS 79 (1987), str. 589; LE 20; AAS 73 (1981), str. 629sl EV 7/1480sl.

¹²³ GS 43; EV 1/1455s1; Dekret *Apostolicam actuositatem* (AA), br. 13; EV 1/962 sl; LC 80: AAS 79 (1987), str. 590sl; LN dio XI, br. 12-14: AAS 76 (1984), str. 906s1; EV 9/980sl.

Iskustvo vremenitih stvarnosti i iskustvo vjere

59. Crkvena samobitnost laika, ukorijenjena u krštenju i potvrđi, ostvarena u zajedništvu i poslanju, u sebi uključuje dvojako iskustvo: jedno koje se temelji na poznavanju prirodnih, povijesnih i kulturalnih stvarnosti ovog svijeta i drugo koje proizlazi iz njihova tumačenja u svjetlu Evanđelja. Ona se ne da pobrkati: jedno ne može nadomjestiti drugo nego oba nalaze jedinstvo u svome prvom temelju, a to je riječ Božja, Riječ po kojoj je sve stvoreno, te u svojoj posljednjoj svrsi, a to je Kraljevstvo Božje. Stoga je peti kriterij, koji se odnosi na metodologiju djelovanja, upotreba toga dvostrukog iskustva: iskustva vremenitih stvarnosti i iskustva kršćanske vjere.

Ta metoda primijenjena u socijalnoj nauci Crkve bit će od pomoći svim kršćanima, posebno pak laicima, da stvarnost ispravnije tumače. Postupajući tako oni će moći vidjeti u kojem stupnju se u povijesnu zbilju utjelovljuju one ljudske i kršćanske vrednote koje definiraju dostojanstvo ljudske osobe; bit će kadri povezati opća načela mišljenja i djelovanja u socijalnom području s vrednotama što ih neko društvo mora uvijek poštivati da bi riješilo svoje probleme; imati orijentaciju u konkretnom traženju potrebnih rješenja; poticati promjenu ili preobrazbu društvenih struktura koje se pokazuju nedostatne i nepravedne; mudro vrednovati programe što su ih razradile sve snage djelatne na političkom i kulturnom planu. Tako će biti zajamčen istinski napredak čovjeka i društva u ljudskoj dimenziji razvoja koji ne zanemaruje, ali se isključivo ni ne ravna prema ekonomskom rastu.

Otvorenost darovima Duha

60. Kao što smo već kazali, crkva ne nudi neki svoj model društvenog života; ona radije ostaje otvorena za stanovit pluralizam projekata i radnih hipoteza, prema karizmama i darovima što ih Duh daje laicima radi ispunjenja njihove zadaće u krugu obitelji, rada, ekonomije, politike, kulture, ekologije, itd. Iz toga slijedi da radne upute sadržane u socijalnom nauci Crkve dobivaju posebno značenje u skladu s posebnim značajkama posla koji se mora obaviti u svakom od spomenutih područja. Iz toga proizlazi šesti kriterij za djelovanje: otvorenost karizmama i darovima Duha Svetoga u zalaganju i kršćanskim opredjeljenjima u društvenom životu.

¹²⁴ GS 43; EV 1/1455; LN, dio XI, br. 14: AAS 76 (1984), str. 906sl; EV 9/982.

Praksa ljubavi i milosrđa

61. Od prvih vjekova, sve do danas, u Crkvi uvijek živi spoznaja da je pozvana ponuditi svoje služenje društvenoj stvarnosti. Doista, njena povijest puna je društvenih djela ljubavi i pomaganja,¹²⁵ u kojima, uzetim zajedno, odsijeva lice siromašne i milosrdne zajednice koja »govor na gori« svim svojim bićem želi pretočiti u praksu.

Bezbrojna su svjedočanstva takve svijesti kod Papa, učitelja socijalne nauke. U svojim dokumentima oni pozivaju da se životni uvjeti radnika poboljšaju te podupiru iskustva u tom smislu;¹²⁶ preporučuju prakticiranje ljubavi usklađujući je s pravdom;¹²⁷ protežu socijalno djelovanje na sva područja vremenitog života;¹²⁸ traže da potvrda načela, očitovanje nakana i prokazivanje nepravdi bude praćeno djelotvornim i odgovornim djelovanjem;¹²⁹ podsjećaju da dokaz stalne brige Crkve oko socijalnog pitanja nisu samo dokumenti - koncilskog, papinskog i biskupskog - učiteljstva nego i rad raznih središta misli i djela te konkretni pothvati socijalnog apostolata u mjesnim Crkvama i na međunarodnom polju,¹³⁰ potiču kler, redovnike i laike da se založe u »raznim područjima, djelima i službama« »socijalnog pastoral«.¹³¹ Iz te socijalne svijesti izranja onaj zadnji kriterij djelovanja koji se mora naći u svim već spomenutim kriterijima: provedba zapovijedi ljubavi i milosrđa u svemu što, u duhu Evandjelja, daje prednost siromasima.¹³² Tu prednost o kojoj svjedoči sva crkvena predaja snažno je potvrdila enciklika *Sollicitudo rei socialis*. U papinskom dokumentu zaista čitamo da »danas, s obzirom na svjetske razmjere što ih je poprimilo socijalno pitanje, ta naročita ljubav, skupa s odlukama koje nadahnjuje, mora dohvatiti beskrajna mnoštva izgladnjelih, prosjaka, ljudi bez krova nad glavom, bez liječničke brige i, naročito, bez nade u bolju budućnost: nemoguće je nešto ne poduzeti pred činjenicom takve stvarnosti. To ne znati značilo bi biti nalik 'Bogatašu' koji se pravio da ne vidi Lazara kako prosi ležeći pred njegovim vratima (usp. Lk 16,19-31)«.¹³³

¹²⁵ LG 33; EV 1/369.

¹²⁶ IVAN PAVAO II., Apostol. pismo *Salvifici doloris*, 11.2.1984.: AAS 76 (1984), str. 201ss; EV 9/620ss.

¹²⁷ RN: Acta Leonis XIII. 11 (1891), str. 141ss; QA: AAS 23 (1931), str. 182.

¹²⁸ MM: AAS 53 (1961), str. 402.

¹²⁹ AA 7; EV 1/937sl.

¹³⁰ OA 48: AAS 63 (1971), str. 437sl; EV 4/774sl.

¹³¹ LE 2: AAS 73 (1981), str. 581; EV 7/1394.

¹³² IVAN PAVAO II., Nagovor *C'est la deuxième* delegatima »Caritas internationalis«, 30.5.1983.:

Insegnamenti di Giovanni Paolo II., VI, 1 (1983), str. 1399sl.

¹³³ LC 66-70: AAS 79 (1987), str. 581-585; SRS 42: AAS 80 (1988), str. 572.

Spona između socijalne nauke i kršćanske prakse

62. U svijesti crkve socijalna nauka očito se jedinstveno spaja s kršćanskom praksom na raznim poljima, u djelima i u službama, gdje se načela i norme nastoji prevesti u djelo. Konkretno, pastoral sa socijalnim naukom računa i unosi ga u pastoralno djelovanje kao povlašteni dio kršćanske prakse. Nazočnost Crkve i dijalog sa svijetom u traženju rješenja za složene ljudske probleme nužno traži kompetentnost pastira pa stoga od njih zahtijeva ozbiljno proučavanje socijalnog nauka, potpomognuto gajenjem osjetljivosti za pastoralno djelovanje i apostolat. I tu se iznova suočavamo s jasnim zahtjevom da se izrade odgovarajući programi i dobro organizira nastava.

Odrzi u političkom području

63. Sama činjenica da Crkva ne posjeduje niti nudi kakav poseban »model« socijalnog života, da isto tako nije vezana uz bilo koji politički sustav kao na neki svoj »put« koji se bira među drugim sustavima,¹³⁴ ne znači da ona ne mora odgovajati i bodriti svoje vjernike - i posebno laike - da budu svjesni svoje odgovornosti u političkoj zajednici,¹³⁵ i da odabiru rješenja a, kad je to povijesno opravdano, i neki model gdje nadahnuće vjere može postati kršćanska praksa. Upute crkvenog socijalnog nauka vrijede za djelovanje laika kako u političkim stvarima tako u drugim područjima vremenitih stvarnosti gdje Crkva mora biti prisutna snagom svoga navjestiteljskog poslanja.

Kršćanska vjera zaista vrlo visoko vrednuje i cijeni političku dimenziju ljudskog postojanja i djelovanja kroz koje se ono izražava. Iz toga proizlazi da je nazočnost Crkve na političkom polju zahtjev same vjere, u svjetlu Kristove kraljevske vlasti koja nastoji isključiti nesklad između vjere i svagdašnjeg života, »jedne od najtežih zabluda našeg vremena«.¹³⁶ No evangelizirati sveukupnost ljudskog postojanja, uključivši njegovu političku dimenziju, ne znači zanijekati autonomiju političke, kao ni gospodarske, kulturne, tehničke, itd. stvarnosti, svake u svome redu.

Pri objašnjenju te crkvene nazočnosti treba dobro razlikovati »dva poimanja politike i političkog zalaganja«.¹³⁷ Po prvome poimanju politička ponašanja Crkva može i mora prosuđivati ne samo ukoliko diraju religiozno područje nego i ukoliko se odnose na dostojanstvo i temeljna prava čovjeka, opće dobro, društvenu pravdu: na sve probleme koji imaju neku etičku dimenziju a to Crkva promatra i procjenjuje u svjetlu Evandjelja, snagom

¹³⁴ SRS 42: AAS 80 (1988), str. 583.

¹³⁵ GS 76; EV 1/1580; SRS 41: AAS 80 (1988), str. 571.

¹³⁶ GS 75; EV 1/1577.

svog poslanja da »evangelizira politički poredak« i samim ga time u potpunosti humanizira. Riječ je o politici uzetoj u njenoj najvišoj mudrosnoj vrijednosti, kao zadaći cijele Crkve. A političko zalaganje kao donošenje konkretnih odluka, uobličavanje programa, vođenje kampanja, vođenje narodnih zastupništva, vršenje vlasti, zadaća je koja spada na laike prema točno određenim zakonima i institucijama zemaljskog društva kojega su dio. Crkva želi i teži da tim svojim sinovima omogući stjecanje ispravne savjesti koja je u skladu sa zahtjevima Evanđelja kako bi mudro i odgovorno radili u službi zajednice.¹³⁸

Da bi bolje očuvali svoju slobodu u evangelizaciji političke stvarnosti, duhovni pastiri i ostali crkveni službenici držat će se izvan raznih stranaka i skupina koje bi mogle biti uzrokom podjela ili dovesti u pitanje djelotvornost apostolata i u svemu tome nikome neće davati prednost osim ako »u konkretnim i izuzetnim okolnostima to ne traži dobro zajednice.«¹³⁹

Znak prisutnosti Kraljevstva

64. U okviru vrednota, načela i pravila koja smo orisali jasno je da je društveno djelovanje Crkve, prosvjetljeno Evanđeljem, znak prisutnosti Božjeg kraljevstva u svijetu jer razglasuje zahtjeve tog Kraljevstva u povijesti i životu naroda kao temelj novog društva; jer prokazuje sve što ugrožava život i dostojanstvo osobe u postupcima, u ustrojstvima i u društvenim sistemima; jer promiče puno uklapanje svih u društvo kao etički zahtjev evanđeoske poruke pravde, solidarnosti i ljubavi. Radi se o pastoralnom djelovanju preko Riječi koja preobražava svijest ljudi, preko razrade i širenja socijalnog nauka koji hoće svratiti pozornost i probuditi osjetljivost svijui, naročito pak mladeži, za društvene probleme i za evanđeoski zahtjev zalaganja za pravdu u korist siromaha i svih koji trpe; naposljetku, preko spremna i velikodušna djelovanja koje nastoji odgovoriti mnogim konkretnim problemima što veoma otežavaju život pojedinih osoba i društva. Tako, Riječ prosvjetljuje savjest, a djela utjelovljuju Riječ.

Zaključak o značenju i o dinamizmu socijalnog nauka

65. Ispitivanjem naravi i povijesne dimenzije socijalnog nauka Crkve i njezinih konstitutivnih elemenata, a to su temeljna načela, kriteriji prosuđivanja i upute za djelovanje, dolazi se do uvjerenja da ona, iako već tvori »bogatu i složenu baštinu«, dovoljno omeđenu i

¹³⁷ GS 43; EV 1/1454.

¹³⁸ GS 76; EV 1/1579ss; Dokument iz Pueble, br. 521.523.

¹³⁹ CIC kan. 27.

utvrđenu, ima još pred sobom mnogo postaja zavisno o dinamici razvoja ljudskog društva kroz povijest.

Zbog takva svog položaja, iako ga je teško strogo školski definirati, socijalni nauk je u prethodnim točkama bar u bitnim svojim obrisima dosta jasno prepoznatljiv, pokazujući se prvenstveno kao »sastavni dio kršćanskog poimanja života«. ¹⁴⁰ Doista, vidjeli smo da njegovi domašaji s obzirom na svijet nisu beznačajni nego presudni budući da je djelovanje Crkve »kvasac«, »sol zemlje«, »sjeme«, »svjetlo« čovječanstva. ¹⁴¹

Na temelju tih pretpostavki crkveno - papinsko, koncilsko, biskupsko - učiteljstvo s doprinosom proučavanja i iskustva cijele kršćanske zajednice, razrađuje, raščlanjuje i izlaže taj nauk kao skup naučavanja koje se nudi ne samo vjernicima nego također svim ljudima dobre volje da bi Evandjelje osvijetlilo zajednički put razvoja i cjelovitog oslobođenja čovjeka.

VI. Obrazovanje

Svrha ovog dokumenta

66. Prethodno izložene smjernice namijenjene su onima kojima je zadaća i odgovornost obrazovanje svećeničkih pripravnika i studenata raznih teoloških instituta. One su priređene s nakanom da se olakša i potakne poduka u stvarima socijalnog nauka; zato nema nikakve sumnje da će se profesori njima znati okoristiti u ispravnom izlaganju sadržaja i metoda naučavanja. Zapravo cilj dokumenta je u tome da jasno iznese one točke koje su u studiju tog predmeta temeljne i prema tome nezaobilazne u solidnoj teološkoj i pastoralnoj izobrazbi budućih svećenika.

Zato smatramo prikladnim posvetiti ovo poglavlje konkretnim naznakama koje će potpomoći posebnoj pripravi profesora i omogućiti bolje obrazovanje pitomaca.

2. Obrazovanje profesora

67. Nepotrebno je isticati činjenicu da dobro primanje socijalnog nauka Crkve sa strane studenata uvelike ovisi o kompetentnosti profesora i o metodi kojom podučavaju. Da bi te

¹⁴⁰ Dokument iz Pueble, br. 526-527; CIC kan. 287.

¹⁴¹ MM: AAS 53 (1961), str. 453.

kvalitete stekli, oni se moraju dobro pripremiti što se ne može ostvariti tek kakvim tečajem o socijalnom nauku u okviru filozofskog i teološkog studija.

Zato biskupi i starješine crkvenih obrazovnih centara imaju tešku odgovornost da upute pokojeg sposobnog i zainteresiranog studenta na fakultet društvenih znanosti i na druge slične više škole, koje je potvrdila crkvena vlast, da bi se tako opskrbili profesorima odgovarajuće znanstvene naobrazbe. Crkva veoma želi da takvi profesori, kojima se povjerava obrazovanje klera, budu probrani među najboljima i da budu postojani u nauku, da imaju odgovarajuće pastoralno iskustvo, a sve to pridruženo solidnom duhovnom i pedagoškom obrazovanju.¹⁴²

Osim toga valja imati na umu da za podučavanje u socijalnoj nauci nije dovoljno puko poznavanje odgovarajućih dokumenata učiteljstva. Neophodno je da profesori imaju široko i duboko teološko obrazovanje, da dobro poznaju socijalnu moralku i da poznaju barem temeljne osnove suvremenih društvenih znanosti. Usto valja promicati njihovu tijesnu suradnju s profesorima morala, dogmatike i pastoralna da bi se osigurala suvislost, jedinstvo i postojanost u naučavanju te, na kraju, pitomcima omogućilo da dobiju sintetički pregled teologije i pastoralna. Također treba tražiti da doktrinalno i pastoralno obrazovanje bude tijesno povezano s onim duhovnim.¹⁴³

Uloga društvenih znanosti

68. Kao što smo već spomenuli, (br. 10 i 50), socijalni nauk Crkve ne može bez društvenih znanosti ako hoće ostati povezan sa životom društva i djelotvorno utjecati na pastoralnu stvarnost. S tog razloga profesorima socijalnog nauka živo se preporuča da brinu o uspješnoj pastoralnoj pripravi svećeničkih pripravnika imajući na pameti da se prilikom poduke ne smiju ograničiti »na puko nabranje općih načela« nego se moraju potruditi da ih razrađuju »putem razmišljanja koje je dozrelo u dodiru s promjenljivim prilikama u svijetu; pod impulsom Evanđelja kao vrela obnove«.¹⁴⁴ Iz toga slijedi da im je dužnost poticati učenike da se prema normama Crkve,¹⁴⁵ služe sredstvima koja pružaju humanističke znanosti.

Humanističke znanosti zaista su važno pomagalo pri prosuđivanju stanja koja se mijenjaju i za uspostavljanje dijaloga sa svijetom i s ljudima raznih mišljenja.¹⁴⁶ Socijalnom naučavanju one daju empirijski kontekst unutar kojeg se temeljna načela mogu i moraju primijeniti; one pružaju golemu analitičku građu za vrednovanje i prosuđivanje društvenih stanja i

¹⁴² Mt 5, 13-14; 13, 13. 24.

¹⁴³ OT 5; EV 1/782.

¹⁴⁴ OT 8; EV 1/788.

¹⁴⁵ OA 42: AAS 63 (1971), str. 431; EV 4/766.

¹⁴⁶ GS 43; OT 19; EV 1/1458.814.

struktura; pomažu orijentaciji prilikom donošenja konkretnih odluka. Nema sumnje da u proučavanju i u interesu za društvene znanosti valja izbjeći opasnost upadanja u ideološke zamke koje manipuliraju podacima, kao i opasnost pozitivizma koji precjenjuje empirijske podatke na uštrb općeg razumijevanja čovjeka i svijeta.

Trajno obrazovanje

69. Neprijeporna je činjenica da su društvena realnost i znanost koje je tumače podložne neprestanoj i brznoj promjeni. Stoga je naročito potrebno trajno obrazovanje profesora, u čem je jamstvo njihova neprestanog podanašnjavanja. Ako ne bude tijesna dodira s novim problemima i novim smjernicama na nacionalnoj, internacionalnoj i svjetskoj razini, kao i s novim razvojem crkvenog i socijalnog nauka, njihovo podučavanje može postati nezanimljivo i bez obrazovne snage.

Pastoralno iskustvo

70. Da bi profesori socijalni nauk mogli podučavati ne tek kao neku apstraktnu teoriju, nego kao predmet okrenut konkretnoj akciji, od prevelike će im koristi biti izravno pastoralno iskustvo. Bit će to iskustvo koje će se lučiti prema mjestima, prilikama, sposobnostima i sklonostima svakoga pojedinca, ali uvijek će biti probrano i iznijeto tako da pridonese konkretnosti, vrijednosti i prodornosti nastave.

2. Obrazovanje pitomaca

Pastoralni naputak

71. U duhu II. vatikanskog sabora i *Zakonika kanonskog prava* prikladnost za pastoralnu službu pripravnika za svećeništvo postiže se cjelovitim obrazovanjem gdje se pazi na rast svih vidova svećeničke osobnosti: ljudskih, duhovnih, teoloških i pastoralnih. Slično se može reći za pripravu laika na apostolat.

U tu svrhu, kako je istina da je cilj svega tog obrazovanja pastoral, ne smijemo zaboraviti da je nužno svima osigurati specifično pastoralnu poduku¹⁴⁷ koja će voditi računa i o crkvenom socijalnom nauku.

72. U sklopu takva obrazovanja koje, kao što smo rekli, nesumnjivo zahtijeva i podrazumijeva odgovarajuću teološku pripravu za naviještanje Riječi prema potrebama

¹⁴⁷ CIC kan. 255.

osoba, mjesta i vremena i za dijalog Crkve sa svijetom, treba u gojencima buditi zanimanje i osjetljivost za socijalni nauk i crkveni pastoral. U tom smislu *Zakonik kanonskog prava* govori o potrebi da se budući prezbiteri odgajaju za »dijalog s osobama« i da se učine osjetljivima za »društvene zadaće« koje ima Crkva.¹⁴⁸

Tečaj socijalnog nauka

73. U pogledu mjesta što ga treba dati socijalnom nauku unutar školskog programa u crkvenim odgojnim zavodima jasno je da se, u skladu s onim što je rečeno, on ne može obraditi u nekoliko fakultativnih predavanja unutar tečaja i filozofije i teologije nego se za taj predmet neizostavno mora programirati obvezatni i samostalni tečajevi.

Koji je najpogodniji trenutak za takvo poučavanje ovisi o školskom planu pojedinih odgojnih zavoda i ustanova. Možda bi takve tečajeve trebalo rasporediti tijekom cijelog obrazovanja pitomaca. Takvim rješenjem osigurao bi se potreban kontinuitet i postupnost u učenju te bi se postiglo bolje razumijevanje pojmova socijalne filozofije i teologije kojih u ranim dokumentima ima. U svakom slučaju je neophodno da za vrijeme svog obrazovanja upoznaju velike socijalne enciklike.

One moraju biti gradivo posebnih tečajeva i obvezatna literatura za studente. Dok im se pristupa treba voditi računa o socio-kulturalnom kontekstu u kojem su nastale, o teološkim i filozofskim pretpostavkama na kojima se zasnivaju; njihovu odnosu prema društvenim znanostima i o njihovoj važnosti za današnje prilike. K tome, u povezanosti s dokumentima sveopće Crkve moraju se proučavati i socijalni problemi posebnih i mjesnih Crkava.

Filozofsko-teološka osnovica

74. Osim pastoralne senzibilizacije za društvene probleme nužno je gojencima pružiti čvrstu filozofsko-teološku osnovicu s obzirom na načela socijalnog nauka i o njegovim interdisciplinarnim vezama. Ta osnovica od posebne je važnosti u sadašnjem stanju »dijaloga sa svijetom« koji Crkva proživljava provodeći smjernice II. vatikanskog sabora. Zaista, bilo svećenike bilo laike zauzete oko socijalnog apostolata često vabe radikalne i totalitarističke ideologije, kako one kolektivističke tako individualističke, sekularizacijske tendencije, ako ne i posvemašnji sekularizam stran kršćanskome duhu.

¹⁴⁸ CIC kan. 256.

Izvorna i cjelovita Kristova poruka

75. Kao što smo već rekli, teološko-pastoralni i duhovni odgoj svih koji se žele posvetiti socijalnom djelovanju podrazumijeva osjetljivost za razne društvene probleme, navadu da se stanja, ustrojstva i gospodarski, društveni i politički sustavi vrednuju po mjerilima crkvenog nauka. Podrazumijeva također posebnu pripravu da bi mogli djelovati primjereno raznim razinama i različitim područjima ljudskog rada.

No takav odgoj nadasve traži da laici i pripravnici na prezbiterat postanu svjesni kako svojim djelom moraju dati Kristovo svjedočanstvo usred svijeta. Biskupi i svećenici posebno su pozvani propovijedati Kristovu poruku tako da sve vremenito ljudsko djelovanje bude prožeto svjetlom Evanđelja.¹⁴⁹ Nema sumnje, bitni doprinos Crkve na socijalnom polju uvijek je cjelovito naviještanje Evanđelja; svakako, naviještanje koje je veoma pozorno na socijalne probleme.

U teološkom i interdisciplinarnom obrazovanju pitomaca bitno je dakle tumačiti Evanđelje i primijeniti ga na čovjekove društvene stvarnosti i to je za pastoralnu uspješnost od odlučujuće važnosti. U tom obrazovanju ne može se dijeliti svjedočanstvo života, propovijedanje i djelovanje jer je to u Isusovoj osobi, u Evanđelju i u crkvenoj predaji jedna cjelina.

Prva pastoralna iskustva

76. Dok obrazovanje traje, svjetuje se da studenti steknu iskustva pastoralne i socijalne naravi pri čemu će doći u izravan dodir s problemima o kojima uče, kao što se uz pozitivne rezultate već radi u nekim zemljama. U tom obrazovanju veoma je važno da pitomci budu posvema svjesni posebnosti uloge svećenika u društvenom djelovanju što je, naročito u naše doba, u raznim slučajevima, naglasilo učiteljstvo kako sveopće Crkve tako i mjesnih Crkava. Mnogo se preporuča da studenti, u društvu svojih profesora, idu u posjete svijetu rada i da s njime razgovaraju - s poduzetnicima, radnicima, sindikatima - da idu i razgovaraju s društvenim organizacijama i s marginaliziranim dijelovima društva.

Zadaća svećenika spram laika

77. Obrazovanje za socijalni pastoral treba pitomce poučiti o zadaći i metodi koju treba slijediti da bi laici stekli sve življu svijest o svome poslanju i o svojoj odgovornosti u socijalnom području. U tom pogledu svećenik mora pomoći laicima da postanu svjesni svoje

¹⁴⁹ GS 43; EV 1/1458.

dužnosti, da ih odgaja bilo duhovno bilo doktrinalno, da ih podržava u socijalnoj akciji, da sudjeluje u njihovim nastojanjima i njihovim patnjama; da priznaje važnost uloge što je imaju njihove organizacije kako na apostolskom planu tako na razini socijalnog zalaganja, da im pruža svjedočanstvo o velikoj socijalnoj osjetljivosti. Osim o djelovanju Duha Svetoga, djelotvornost kršćanske poruke ovisi također o načinu života i svećeničkom pastirskom svjedočenju koje, služeći ljudima, jasnije otkriva lice crkve.¹⁵⁰

Zaključak

78. Naposljetku, Zbor za katolički odgoj, povjeravajući ovaj dokument preuzv. biskupima i raznim zavodima teoloških studija, priželjkuje da im uzmogne biti od prave pomoći i sigurno usmjerenje u naučavanju crkvenog socijalnog nauka. To naučavanje, ako se ispravno prenese, svakako će nadahnuti nov apostolski polet budućim prezbiterima i inim pastoralnim radnicima ukazujući im siguran put djelotvorna pastoralnog djelovanja. Motreći mnogostruke duhovne i materijalne potrebe današnjeg društva, na koje je u više navrat upozorio vrhovni svećenik Ivan Pavao II, može se samo poželjeti da svaki svećenički pripravnik postane prosvijetljeni odgovorni glasnik tog modernog izraza propovijedanja Evanđelja koje jedino može pružiti djelotvorne lijekove za zla našeg vremena i tako pridonijeti spasenju svijeta.

Bit će zadaća preuzv. biskupa i odgovornih u odgojnim svećeničkim ustanovama da osiguraju sva sredstva kako bi ove »smjernice«, na odgovarajući način unesene i ugrađene u obrazovne programe uzmogle proizvesti ono ojačanje doktrinalne i pastoralne pripreme koja se danas posvuda očekuje i odgovara našim zajedničkim željama.

Rim, iz palače Zbora, 30. prosinca 1988. William Wakefield kard. Baum, prefekt

Jose Saraiva Martins, nasl. nadbiskup tiburski, tajnik

Dodatak 1

Sadržaji koje je uputno obrađivati u sjemeništima prilikom predavanja socijalnog nauka Crkve

Kako je svrha ovih »smjernica« upozoriti na one točke koje se u studiranju crkvenog socijalnog nauka neizostavno moraju obuhvatiti, Zbor za katolički odgoj želi nastavnicima tog predmeta pružiti programski nacrt kako bi im pomogao da u podučavanju sadržajno budu cjeloviti. Budući da postoji velika šarolikost mjesnih prilika, očito je da se tu radi samo o prijedlogu koji profesorima ostavlja sav neophodan prostor da organiziraju predavanja i

¹⁵⁰ GS 43; EV 1/1458.

pastoralne vježbe u skladu sa stvarnim potrebama biskupija, prema smjernicama biskupskih konferencija i dijecezanskih biskupa. Zaista smo svjesni da temeljito i probitačno naučavanje crkvenog socijalnog nauka, iako ostaje vezano uz bitnu jezgru istine, te prijeko potrebnih i svima zajedničkih načela (usp. gore br. 5), ne smije ostavljati po strani posebne mjesne probleme i nužnost odgovarajućih prilagodbi da evanđeosku poruku unese u stvarnost života.

I. U *uvodu* u tečaj ili u tečajeve crkvenog socijalnog nauka treba obraditi, između ostalog i zavisno o posebnom školskom programu, slijedeće sadržaje:

1. Prikaz i tumačenje *Smjernica*.

2. Narav socijalnog nauka Crkve (usp. *Smjernice*, brr. 3-14).

3. Svetopisamske korijene socijalnog nauka Crkve, kako u Starome zavjetu tako u Novome: spasonosno oslobođenje u povijesti spasenja - Isus Krist osloboditelj - Razlika između spasenjskog oslobođenja i ljudskog oslobođenja - Cjelovito oslobođenje - Evangelizacijsko poslanje Crkve - Dijalog Crkve sa svijetom - Socijalna dimenzija spasenjskog poslanja Crkve, odnosno konačnog oslobođenja (usp. *Smjernice*, brr. 15-17).

4. Teološka dimenzija socijalnog naučavanja Crkve (usp. *Smjernice*, br. 9): kristološke i ekleziološke pretpostavke Antropološka osnovica: potpuna istina čovjekova i o čovjeku - »Čovjek je prvi i osnovni put Crkve« - Cjelovito promicanje čovjeka pred njim samim, pred Bogom, pred ljudima i pred stvarima - »Naročita ljubav za siromahe« - Posljedice na društvenom, gospodarskom i političkom planu.

II. »*Bogata baština*«; *etape u razvoju crkvenog socijalnog nauka* (usp. *Smjernice*, brr. 18-28).

1. Povijest socijalnog nauka - Počeci ove povijesti: Stari zavjet (Izlazak i Proroci) - Apostolski spisi.

2. Doprinos svetih Otaca, naučitelja i velikih teologa Crkve (sv. Toma Akvinski) sve do našeg vremena.

3. Industrijska revolucija i pojava »socijalnog pitanja« u užem smislu - Preteče socijalnog nauka.

4. Predkoncilsko razdoblje socijalnog nauka: od Lava XIII. do Pija XII. - Socio-kulturalni kontekst enciklika *Rerum novarum* i *Quadragesimo anno* - Svrha i sadržaj tih enciklika i socijalnih poruka Pija XII.

5. Koncilsko razdoblje (1961-1971): tehničko-ekonomsko, socio-političko i socio-kulturalno stanje - Svrha i opći sadržaj dokumenata tog razdoblja: *Mater et magistra* i *Pacem in terris* Ivana XXIII., *Gaudium et spes* II. vatikanskog sabora, *Populorum progressio*, *Octogesima adveniens* i *Evangelii nuntiandi* Pavla VI.

6. Period Ivana Pavla II: tehničko-ekonomski, socio-politički i socio-kulturalni kontekst - Svrha i opći sadržaj enciklika Ivana Pavla II.: *Redemptor hominis* (socijalni dio), *Dives in misericordia* (socijalni sadržaj), *Laborem exercens*, *Familiaris consortio* (socijalni dio), *Sollicitudo rei socialis* - Veliki socijalni govori i poruke.

III. *Načela i smjernice Crkve u raznim područjima društvenog života* (usp. *Smjernice*, br. 30-52).

1. *Logička pretpostavka*: temeljna jednakost među ljudima s obzirom na vrednote i prava - Temeljne vrednote: sloboda, istina, pravda, ljubav, mir - Zajednička pripadnost dobara ovog svijeta - Dvoznačnost svijeta, njegovih težnji - Osuda svakog oblika rasizma i kolonijalizma u ime jedinstva i univerzalnosti čovječanstva te zajedničkog poziva svih ljudi - Nužnost reforme u društvu koje teži uklanjanju uzroka nepravdi.

2. *Ljudska osoba*: Dostojanstvo ljudske osobe: autonoman, inteligentan, slobodan, duhovan i transcendentan subjekt - Smisao čovjekova poziva.

3. *Ljudska prava*: Odnosi Crkva - država - Filozofija i teologija ljudskih prava - Identitet i univerzalnost ljudskih prava - Proglašenje i obrana prava - Obrana čovjekova dostojanstva: od političkog, ekonomskog i kulturalnog tlačenja; od informacijskih sredstava i sredstava masovnog komuniciranja; od napada na vjersku slobodu, temelj i jamstvo ostalih sloboda - Međunarodna povelja prava čovjeka - Prava naroda.

4. *Međuovisnost osoba - društvo*: Društvo ili socijalna dimenzija čovjeka - Konfliktna dimenzija osobnog postojanja - Važnost obrazovanja za razumijevanje naravi sukoba - Smisao društva i zajednice - Dinamika skupina i udruženja u društvenom životu - Društvena posredna tijela - Izrazi društvenosti u obitelji i u političkoj zajednici - Društvena ravnoteža.

5. *Opće dobro*: Pojam i sadržaj općeg dobra - Vlast kao služenje općem dobru - Međunarodno opće dobro - Tumačenje općeg dobra prema modernim ideologijama.

6. *Ljudska solidarnost*: Solidarnost među ljudima i među narodima, među bogatim i siromašnim zemljama - Odnosi sjever-jug - Međunarodna i svjetska solidarnost - Solidarnost i moderna evanđeoska riječ (socijalna ljubav).

7. *Supsidijarnost*: Upravna funkcija države i supsidijarnost - Pretjerano planiranje i gubitak slobode - Programiranje kao promicanje slobode - Supsidijarnost kao reakcija na iskorištavanje osoba i skupina.

8. *Udioništvo*: Udioništvo i društvo - Sudjelovanje svih područja i razina društva u općem dobru - Dostupnost odlučivanja u raznim područjima i na raznim razinama društvenog života za sve - Pomirenje i dijalog.

9. *Organičko shvaćanje društvenog života*: kršćanski i zajedničarski (komunitarni) personalizam - Umnažanje društvenih odnosa i skupina - Dinamizam udruživanja - Posredna društva i više jedinice - Zajednica i društveno ustrojstvo - Važnost kršćanskoga socijalnog udruživanja.

IV. *Ostvarivanje načela i vrednota na raznim razinama i područjima društvenog života* (usp. *Smjernice*, br. 53-63).

1. *Socijalni nauk i društvene znanosti*: Autonomija vremenitog - Autonomija znanosti, interdisciplinarni dijalog - Teologija i znanosti - Društvene i ekonomske znanosti: pomoć u pastoralnom djelovanju Crkve - Znanosti, tehnologije i ideologije.

2. *U obitelji*: obiteljska problematika u današnjem svijetu - Temeljna vrednota obitelji kao stanice i životne jezgre društva: Obitelj i osoba - Obitelj i civilno društvo - Obitelj i Crkva - Prava i dužnosti obitelji - Sastavni elementi obiteljske zajednice - Obitelj i uloga odgoja - Preobrazbe obitelji u društvu - Nerazrješivost braka pred drugim oblicima braka.

3. *U gospodarstvu*: Zakonita autonomija zemaljskih stvarnosti u službi čovjeka - Gospodarski život u svojim suvremenim aspektima i problemima - Značajke današnjih proizvodnih sustava - Kriza gospodarskih sustava: kapitalizam i kolektivizam - Krizne pojave sadašnjeg gospodarstva: nezaposlenost, inflacija, novčana kriza, problematika vanjskog duga. Nužnosti, zakonitosti i etički zahtjevi gospodarskog napretka - Uloga ekonomije u životu čovjeka - Kriterij društvenosti - Put društvene pravde - Socijalna ekonomija - Sloboda i društveni nadzor nad ekonomijom - Nužnost i društvena uloga kapitala - Društvena pravda u trgovini i novčarstvu - Društvena pravda u međunarodnoj trgovini - Ravnoteža cijena u odnosima među bogatim i siromašnim zemljama - Politika novih ulaganja i kriterij općeg dobra - Monetarna politika u službi zajedničkog dobra i najsiromašnijih - Socijalno reguliranje kamatnih stopa - Nedopustivost radnji kojima se u razmjeni novčanih vrijednosti škodi slabijim klasama, pokrajinama i narodima - Novi gospodarsko-društveni poredak.

- *Privatno vlasništvo*: Sveopća namjena materijalnih dobara - Pristup sviju zemaljskim dobrima - Pravo vlasništva, upotreba i preobrazba Zemlje - iskorištavanje prirodnih izvora - Upotreba i posjedovanje dobara - Razlozi i granice privatnog vlasništva - Podređenost privatnog vlasništva životu - Osnove za obnovu prava vlasništva - Ponuda socijalizma - Nespojivost kolektivizma s kršćanskim humanizmom - Zakon ravnoteže i društvenog sklada - Kriterij društvenosti - Pozornost spram seljačkog svijeta - Agrarna reforma-: dijeljenje i raspodjela obradivih površina.

- *Rad*: Kriza i sadašnja problematika rada - Radni sukob: industrijalizirane i neindustrijalizirane zemlje - Kriza rada u trećem svijetu - Problem gladi - socijalna

marginalizacija - Radni kontekst u socijalnom nauku - Vrijednost i dostojanstvo rada: filozofski, teološki i duhovni temelji ljudskog rada - Objektivna i socijalna dimenzija rada - Nepravedni radni uvjeti - Prvenstvo rada nad kapitalom - Prava i dužnosti radnika - Organizacija rada - Uplitanje javnih vlasti - Pomoćna uloga države - Pitanje pravedne naknade za rad: pravična, zakonska, obiteljska, dovoljna plaća - Rad i obitelj u modernom društvu - Socijalna skrb za radnike - Radna prava: prevladavanje tržišne značajke, prevladavanje čovjekova otuđenja radu, vraćanje smisla radu - Prema novoj raspodjeli rada - Nezaposlenost.

- *Poduzeće kao zajednica rada*: Upravljanje - Udruživanje u svijetu rada - Radnički pokret i klasna borba - Sindikati, poduzeće i društvo - Sudjelovanje radnika u općem dobru - Solidarnost radnika u općem dobru - Solidarnost radnika i s radnicima - Individualni i kolektivni radni ugovori - Narav štrajka: uvjeti kad je dopušten - Zloupotrebe štrajka.

4. *U politici*: Suvremena politička fenomenologija - Velike ideološke i socio-političke struje - Narav društva i vlasti Političko društvo i država - Moderni oblici vlasti: totalitarna država, autoritarna država i demokratska država - Sastavnice zdrava demokratskog poretka - Socijalna demokracija - Moralni zahtjevi socijalne demokracije - Ekonomska demokracija - Participativna demokracija - Ideologija i praksa komunizma - Liberalizam i apsolutiziranje slobode - Autonomija države i njezina uloga u službi općeg dobra, poštivanja ljudskih prava, obnove struktura u smjeru življenja u slobodi i zdravom pluralizmu - Pripadnost i sudjelovanje u političkoj zajednici - Crkva i politika - Sloboda Crkve i države - Socio-političko zalaganje kršćanina: prava, dužnosti i odgovornost katolika.

5. *U kulturi*: Kulturalne promjene današnjice - Širenje urbane i industrijske civilizacije - Cjelovito poimanje kulture Njezina uloga u napretku čovjeka i društva - Crkva, kultura i višestrukost kultura - Promicanje kultura - Dijalog između kulture i kršćanske vjere - Tema inkulturacije vjere - ideologija, vjera i teologija - Zalaganje kršćana - Ambijent i sredstva kulturalnog odgoja: obitelj, škola, sveučilište, sredstva komuniciranja; sport, turizam - Poštivanje ljudi znanosti, književnosti i umjetnosti i oslanjanje Crkve na njih - Odnosi između kulture i tehnologije - Kulturno poslanje katoličkih škola i sveučilišta - Tehnički napredak i kultura - Podložnost tehnološkog napretka najvišem cilju života - Društveno komuniciranje, kultura i ljudski napredak - Pravo na informaciju: i na protok ideja - Važnost i uloga javnog mnijenja -Uloga novinstva u kulturi i modernom društvu - Obavješćavanje u službi istine - Odgovornost Crkve.

6. *U znanosti i tehnicima*: Problem manipulacije znanosti i tehnologijom - Područja u kojima do te manipulacije dolazi - Etički smisao.

7. *U međunarodnoj zajednici*: Međunarodna zajednica - Ljudska zajednica i međunarodno društvo: sadašnji problemi - Poštivanje slobode i samoodređenja naroda - Suradnja, međuzavisnost i solidarnost kao zakoni pravednih odnosa među narodima - Međunarodna pravda i gospodarsko-društveni razvoj naroda - Problemi i situacije - Odnosi Sjever-Jug - Odnosi Zapad-Istok - Pitanje rata i njegova nemoralnost Razoružanje - Konstruktivna uloga znanosti i tehnologije Odbacivanje trke u naoružavanju - Mir: čudoredni zahtjevi društvenog mira - Međunarodna solidarnost za mir - Fenomenologija nasilja - Oblici nasilja - Uzroci političkog nasilja - Terorizam i gerila - Represivno nasilje - Osuda nasilja Zauzetost za pravdu - Fenomen ljudske pokretljivosti - Pravo na iseljenje.

8. U ekologiji: Ekološka kriza - Ekološka politika zaštite okoliša radi zdravlja svijeta - Misao Pavla VI. i Ivana Pavla II. - Fenomen urbanih koncentracija - Ekološka etika.

9. »Socijalno pitanje« *trećeg svijeta*: Problemi, nepravedna stanja - Nade.

V. Razrada i razvoj socijalnog naučavanja u *pastirskim pismima* biskupskih konferencija i mjesnih Crkava.

VI. Kompetencija i zadaća biskupa, svećenika, redovnika i laika u razradi socijalnog nauka, te zalaganje u socijalnom djelovanju Crkve - Socijalno djelovanje mjesne Crkve kao odgovor na mjesne probleme.

VII. *Teološko-pastoralni zaključak*: Božji naum s čovjekom i njegovim pozivom - Osujećenje Božjeg nauma: osobni, društveni i ustrojstveni grijeh - Obraćanje čovjekova srca kao dar Duha.

Dodatak II.

Tekstovi socijalnog učiteljstva Crkve koji se odnose na neke najvažnije bilješke u »Smjernicama«. »Zato naročito želimo da se taj nauk sve više proučava. U prvom redu pak potičemo da se predaje kao obvezatan predmet u katoličkim školama svakoga stupnja, pogotovu u sjemeništima; premda Nam je poznato da se to već duže vremena u nekim takvim zavodima čini«. (*Mater et magistra*, 223).

(10) »Socijalni nauk Crkve nije neki »treći put« između liberalističkog kapitalizma i marksističkog kolektivizma, a ni neka moguća alternativa za neka druga rješenja koja nisu tako radikalno oprečna: on je jednostavno zasebna kategorija. On nije neka ideologija, već brižljivo izrađena formulacija rezultata pomnog razmišljanja o složenoj zbilji ljudske egzistencije u društvu i na međunarodnoj razini, i to u svjetlu vjere i crkvene predaje. Njegov je osnovni cilj da tu zbilju protumači, pri čemu ispituje da li je u skladu ili ne sa smjernicama

evanđeoskog učenja o čovjeku i njegovu zemaljskom, a ujedno i transcendentnom pozivu, te da na temelju toga pruži putokaz kršćanskog življenja. Stoga on ne ulazi u okvir neke ideologije, već spada u teologiju i to posebno u moralnu teologiju.« (*Sollicitudo rei socialis*, 41).

(14) »Evangelizacija ne bi bila potpuna kad ne bi vodila računa o stvarnim i trajnim odnosima koji postoje između Evanđelja i čovjekova osobnog i društvenog života« (*Evangelii nuntiandi*, 29). »Uistinu, postoji duboka povezanost između evangelizacije i promicanja čovjeka, odnosno između evangelizacije i razvoja, oslobođenja. Ona je antropološkog reda jer čovjek kome treba navijestiti Evanđelje nije nipošto neko apstraktno biće nego nosilac različitih društvenih i gospodarskih problema. Ona je i teološkog reda budući da je nemoguće razdvojiti razinu stvorenja od razine otkupljenja u suočenju s vrlo stvarnim nepravdama s kojima se treba boriti kako bi se pravda ponovno uspostavila. Ta povezanost izrazito je evanđeoskog reda, reda ljubavi: kako zapravo razglašivati novu zapovijed a ne promicati, u pravdi i istinskome miru, ispravan rast čovjeka?« (*Evangelii nuntiandi*, 31).

(18) »Socijalni nauk koji Crkva uči i naviješta vrijedi, bez ikakve sumnje, za sva vremena. Ovom je nauku glavno načelo: čovjek pojedinac nužno je temelj, uzrok i cilj svih društvenih ustanova, čovjek ukoliko je po naravi društveno biće uzdignuto u nadnaravni red. Na tom prevažnom načelu, koje potvrđuje i brani nepovredivo dostojanstvo čovjekove osobe, sveta je Crkva u ovih posljednjih sto godina uz pomoć učenih svećenika i svjetovnjaka jasno iznijela društveni nauk po kojem se imaju ravnati uzajamni odnosi među ljudima, a to sve u skladu s općim zasadama koje odgovaraju i prirodi i različitim uvjetima ljudskoga zajedničkog života i osnovnom obilježju suvremenog doba i zato ih mogu prihvatiti svi« (*Mater et magistra*, 218-220).

(19) »... treba najprije ustanoviti ono što je već prije Lav XIII. jasno ustvrdio, naime da je u nas dužnost i pravo da o društvenim i gospodarskim pitanjima sudimo vrhovnim autoritetom. Crkvi, naravno, nije dan taj djelokrug da ljude vodi samo k polaznoj i nepostojećoj sreći, nego k vječitoj. Što više Crkva smatra naopakim bez razloga se uplitati u te zemaljske poslove. Ali nipošto se ne može odreći službe koju joj je Bog povjerio da svoj autoritet založi, ako ne u stvarima čisto stručnim za koje niti posjeduje zgodnih sredstava niti nadležnosti, ali svakako u svemu onome što se odnosi na područje ćudorednosti. Koliko je dakle s tim u vezi, u toliko je i sam društveni red skupa s gospodarskim odnosima podređen i podvrgnut našem vrhovnom sudu, jer nama je Bog povjerio čuvanje istine kao i preznamenitu

službu da cjelokupni čudoredni zakon rasprostranjujemo i tumačimo i ljude na njegovo obdržavanje upućujemo u svakoj zgodi i nezgodi:« (*Quadragesimo anno*, 41).

(23) »Da bi Crkva mogla izvršavati tu zadaću, dužnost joj je da u svako vrijeme ispituje znakove vremena i tumači ih u svjetlu Evandelja. Tako će onda moći, na način kako odgovara svakom naraštaju, odgovoriti na vječna ljudska pitanja o smislu sadašnjeg i budućeg života i o njihovu međusobnom odnosu. Treba, dakle, upoznati i shvatiti svijet u kojem živimo, njegova očekivanja, težnje i često dramatičan značaj« (*Gaudium et spes*, 4).

(57) »Osnovni cilj te proizvodnje nije puko umnažanje proizvedenih dobara niti dobitak ili gospodovanje nego služenje čovjeku i to čitavome čovjeku prema hijerarhiji njegovih materijalnih potreba i prema zahtjevima njegova intelektualnog, moralnog, duhovnog i religioznog života; kažemo, bilo kojem čovjeku, bilo kojoj skupini ljudi bilo koje rase ili kraja svijeta. A zato se ekonomska djelatnost treba razvijati prema vlastitim metodama i zakonima u granicama moralnog reda tako da se ostvari Božji plan s čovjekom« (*Gaudium et spes*, 64).

(58) »U isto vrijeme socijalni su sukobi poprimili svjetske razmjere. Živa uznemirenost koja je zavladała među siromašnim slojevima zemalja u fazi industrijalizacije sada zahvaća one zemlje koje imaju skoro isključivo agrarnu privredu: seljaštvo također postaje svjesno svoje nezaslužene bijede. Tomu treba pribrojiti skandalozne i upadljive nejednakosti ne samo u uživanju dobara nego još više u vršenju vlasti« (*Populorum progressio*, 9).

(59) »Razvoj naroda, posebno onih koji se bore za svoje oslobođenje od jarma gladi, bijede, endemičnih bolesti i neznanja; koji traže širi udio u plodovima civilizacije, aktivnije vrednovanje svojih ljudskih osobitosti, koji odlučno kreću prema svome sve većem rastu - napredovanje i rast tih naroda predmet su žive i budne pažnje Katoličke Crkve. Pošto je naime Crkva, po završetku II. vatikanskog ekumenskog sabora, jasnije i dublje porazmislila i ispitala što u ovoj stvari zahtijeva Evandjelje Krista Isusa, zaključila je da joj je dužnost da se još revnije stavi u službu ljudi kako bi oni ne samo sa svih strana istražili taj preteški problem nego i uvjerali se da je u ovom odlučnom zaokretu ljudske povijesti silno potrebno zajedničko djelovanje sviju« (*Populorum progressio*, 1).

(60) »Ako nastojanje oko razvoja traži sve veći broj tehničara, ono još više traži duboke mislioce, odane traženju novog humanizma koji bi modernom čovjeku omogućio da nađe sam sebe prihvaćajući uzvišenije vrednote ljubavi, prijateljstva, molitve i kontemplacije. Tako će se u punini moći dovršiti istinski razvoj koji za svakoga pojedinačno i za sve zajedno znači prijelaz od manje ljudskih u ljudskije uvjete« (*Populorum progressio* 20).

(61) »Manje ljudski uvjeti: materijalna oskudica onih koji su lišeni životnog minimuma i moralna oskudica onih koji su osakaćeni egoizmom; tlačilačke strukture, bilo da proizlaze iz zloupotrebe posjedovanja ili zloupotrebe vlasti, iz izrabljivanja radnika ili iz nepravedno sklapanih poslova. Ljudskiji uvjeti: uspon iz bijede do posjedovanja nužnoga, pobjeda nad socijalnim nevoljama, proširivanje znanja, stjecanje kulture, veće poštivanje dostojanstva drugih, okretanje duhu siromaštva, suradnja u korist zajedničkog dobra, volja za mir, a još i čovjekovo sve ljudskije priznavanje najviših vrijednosti i Boga koji im je izvor i svrha. Najzad, i kao najvažnije: vjera, dar Božji prigrljen dobrom voljom čovjekovom i jedinstvo u Kristovoj ljubavi koja nas sve poziva da kao sinovi sudjelujemo u životu živoga Boga, Oca svih ljudi« (*Populorum progressio*, 21).

(62) »Ukoliko se u ovom dokumentu iznova vraćamo na taj problem (ljudskog rada)... nije nam toliko stalo prikupiti i ponoviti ono što je već sadržano u nauku Crkve nego radije želimo istaknuti... činjenicu da je ljudski rad ključ, i možda bitni ključ cijeloga društvenog pitanja, pokušamo li ga gledati sa stajališta onoga što je dobro za čovjeka« (*Laborem exercens*, 3b).

(63) »Crkva je uvjerenja da je rad temeljna dimenzija ljudskog postojanja na zemlji. Potvrđuje je u tom uvjerenju pogled na sveukupne rezultate mnogobrojnih znanosti koje se bave čovjekom: antropologije, paleontologije, povijesti, sociologije, psihologije itd; čini se da sve one neoborivo svjedoče o toj stvarnosti. Ipak, Crkva to uvjerenje crpi u prvom redu iz vrela objavljene riječi Božje te tako uvjerenje razuma postaje također uvjerenje vjere. Razlog je tom što Crkva dobro je već ovdje naglasiti - vjeruje u čovjeka: misli na čovjeka i njemu se obraća ne samo u svjetlu povijesnog iskustva ih uz pomoć mnogobrojnih metoda znanstvene spoznaje nego, također i iznad svega, u svjetlu objavljene riječi Boga živoga.« (*Laborem exercens*, 4a).

(75) »Politička zajednica i Crkva su, svaka na svom području, neovisne jedna o drugoj i autonomne. Obadvije su, iako s različita naslova, u službi osobnog i društvenog poziva istih ljudi... Ali je pravo da uvijek i svagdje s istinskom slobodom propovijeda vjeru, naučava svoj socijalni nauk, da nesmetano vrši svoju službu među ljudima te da izriče moralni sud, pa i o stvarima koje se odnose na politički poredak, kada to traže temeljna prava ljudske osobe ili spas duša upotrebljavajući sva i samo takva sredstva koja su u skladu s Evanđeljem i s dobrom svijetu, već prema različitosti vremena i situacija« (*Gaudium et spes*, 76).

(76) »Iz društvene čovječje naravi je očito da su rast ljudske osobe i razvoj samoga društva ovisni jedno o drugome. Počelo, naime, subjekt i svrha svih društvenih ustanova jest i mora

biti ljudska osoba, jer ona po samoj svojoj naravi u svemu ima potrebu društvenog života« (*Gaudium et spes*, 25):

(87) »Ostaje ipak u društvenoj filozofiji čvrsto i nepomično ono načelo koje se ne može niti ukloniti niti promijeniti. To načelo glasi: Kao što ne valja pojedincima oduzimati i predavati državi one poslove koje oni mogu obaviti na vlastitu odgovornost i vlastitom marljivošću, tako je nepravedno i u visokom stupnju škodljivo i za javni poredak opasno davati većemu i višemu društvu one poslove, koje mogu izvršavati manje i niže zajednice. Svaka naime društvena ustanova mora po svom pojmu i značenju donositi pomoć udovima društvenog tijela, a ne smije ih nikada niti uništiti niti sasvim prisvojiti« (*Quadragesimo anno*, 80).

(90) »Dok znanstveni i tehnički napredak ne prestaje stubokom mijenjati čovjekov krajolik, načine njegove spoznaje, rada, potrošnje i međusobnih veza, istodobno se u tim novim okolnostima izražava dvojaka težnja koja s razvitkom obavješćivanja i odgoja biva sve jača: težnja za jednakošću, težnja za učešćem - a to su dva lika ljudskog dostojanstva i ljudske slobode« (*Octogesima adveniens* 22).

(93) »O podružtvovljavanju se može govoriti samo ako se osigurala subjektivnost društva, to jest kad se svatko na osnovi vlastitog rada može punim pravom smatrati u isti mah 'suvlasnikom' velikog radnog mjesta na kojem se zalaže sa svima ostalima. Neki put da se postigne taj cilj mogao bi biti da se udruži rad, koliko je moguće, s vlasništvom kapitala, te tako proizvede bogat spektar međutijela s ekonomskim, društvenim i kulturnim ciljevima: tijela koja će posjedovati stvarnu autonomiju naspram javnim vlastima; koja će ostvarivati svoje specifične ciljeve u odnosima međusobne lojalne suradnje u sklopu s potrebama zajedničkog dobra, i koja će po obliku i sadržaju biti žive zajednice, to jest u njima će se pojedini članovi poštivati kao osobe te poticati da aktivno sudjeluju u njezinu životu« (*Laborem exercens*, 14).

(100) »Ljudski suživot... mora se nadasve promatrati kao duhovna činjenica... kao čežnja za uzajamnim i uvijek bogatijim usvajanjem duhovnih vrednota: vrijednosti u kojima nalaze svoje vječno oživotvorenje i temeljnu usmjerenost kulturalni izražaji, gospodarski svijet, društvene institucije, politički pokreti i režimi, pravne uredbe i svi drugi izvanjski elementi u kojima se raščlanjuje i izražava suživljenje u svome neprestanom razvoju« (*Pacem in terris*, 16).

Nije teško utvrditi da se osjećaj pravednosti probudio u suvremenom svijetu na širokoj razini;... *Crkva dijeli s ljudima našeg vremena* tu duboku i žarku želju za pravednijim životom na svim područjima i ne propušta prilike da osvjetljuje različite vidove pravednosti

kakvu zahtijeva život ljudi i društava. Potvrda za to je i razvoj katoličkog socijalnog nauka u ovom posljednjem stoljeću... Ipak ne smije se previdjeti da vrlo često programi zasnovani na ideji pravednosti, a koji treba da služe njenom ostvarenju u suživotu ljudi, skupina i ljudskih društava, u primjeni doživljavaju izobličenja. Premda se trajno pozivaju na taj isti pojam pravednosti, iskustvo ipak pokazuje da su prevagu nad njom preuzele često oprečne snage, kao osvetljivost, mržnja pa čak i okrutnost. U tim slučajevima želja da se neprijatelj uništi, da se ograniči njegova sloboda ili da mu se nametne posvemašnja ovisnost, postaje temeljni poticajni razlog djelovanja; a to se suprotstavlja samoj biti pravednosti koja po svojoj naravi teži uspostavljanju jednakosti i ravnoteže među sukobljenim stranama... Iskustvo prošlosti i sadašnjosti pokazuje da pravednost nije dovoljna sama sebi, štoviše, da ona može dovesti do sebenijekanja i samouništenja, ne dopusti li onoj dubljoj snazi, to jest ljubavi, da oblikuje život u njegovim različitim dimenzijama« (*Dives in misericordia*, 12).

(101) »Solidarnost je izravni zahtjev ljudskoga i nadnaravnog bratstva. Veliki socio-ekonomski problemi koji se danas postavljaju moći će se razriješiti samo ako se stvore nova poprišta solidarnosti: međusobne solidarnosti siromašnih, solidarnosti sa siromašnima kojoj su pozvani bogati, solidarnosti radnika i s radnicima« (Zbor za nauk vjere, instrukcija *Libertatis conscientia* o kršćanskoj slobodi i oslobođenju, 89).

»Zaduživanje zemalja na putu razvoja postavlja se u okviru šireg sklopa gospodarskih, političkih, tehnoloških odnosa koji ukazuju na povećanu međuzavisnost naroda i na nužnost međunarodnog usklađivanja da bi se postigli ciljevi zajedničkog dobra. Ta međuzavisnost, da bi bila u skladu s jednakošću umjesto da dovede do gospodstva jačih, do sebičnosti, nacija, do nejednakosti i do nepravdi, mora potaknuti pojavu novih i opsežnih oblika solidarnosti kojima se uvažava jednako dostojanstvo svakog naroda« (Papinska komisija »*Iustitia et pax*«, U službi ljudske zajednice: etički pristup međunarodnom dugu, I, 1, 1987.)

(102) »Tako se rješenje većeg dijela teških problema bijede nalazi u promicanju istinske civilizacije rada. Rad je, na neki način, ključ svega socijalnog pitanja... Ako sustav radnih odnosa, uspostavljen od izravnih sudionika - radnika i poslodavaca - uz neminovnu podršku javnih vlasti, uspije uroditi počecima civilizacije rada, doći će tada, u načinu doživljavanja naroda pa sve do institucionalnih i političkih temelja, do mirne i duboke revolucije« (Zbor za nauk vjere, instrukcija. *Libertatis conscientia* o kršćanskoj slobodi i oslobođenju, 83; 1986).

(104) »... Pridodajmo proizvodni i trgovinski monopol, do te mjere da je vrlo mali broj izuzetno bogatih neizmjernom, mnoštvu radnika nametnuo gotovo ropski jaram« (*Rerum novarum*, 2).

(106) »... Odatle uzajamno nepovjerenje i neprijateljstva, sukobi i iskušenja, kojima je čovjek u isto vrijeme i uzrok i žrtva« (*Gaudium et spes* 8).

(107) »Obveza solidarnosti koja je na snazi za osobe vrijedi i za narode: 'Razvijeni narodi imaju najhitniju obvezu da pomognu zemljama u razvoju... Svaki narod mora proizvoditi više i bolje da bi, s jedne strane, svojim pripadnicima pružio istinski ljudski standard života i da bi, s druge strane, doprinio općem razvoju čovječanstva. S obzirom na sve veću oskudicu zemalja u razvoju, treba smatrati normalnim da razvijene zemlje žrtvuju dio svoje proizvodnje za zadovoljavanje njihovih potreba; isto je tako normalno da se brinu za formiranje odgojitelja, inženjera, tehničara i učenjaka, određenih dat upotrijebe znanost i stručnost u korist nerazvijenih« (*Populorum progressio*, 48).

(108) »... razni sistemi ideologije ili vlasti, a i novi međusobni odnosi koji su nastali na različitim razinama društvenog života, *podržavaju i dalje flagrantne nepravde ili su stvorili nove*« (*Laborem exercens*, 8).

(112) »U slučaju marksizma, kad ga netko želi koristiti u teologiji oslobođenja, prethodan kritički stav nameće se tim više jer Marxova misao nudi sveobuhvatan pogled na svijet u kojem se postavke, do kojih se dolazi promatranjem i opisnom analizom, uklapaju u filozofsko-ideološku strukturu koja određuje značenje i relativnu važnost što se pridaje tim postavkama. Ideološki a priori su pretpostavka za ocjenu društvene zbilje« (Zbor za nauk vjere, instrukcija *Libertatis nuntius* o nekim vidovima »teologije oslobođenja«, VII, 6).

»No bilo bi iluzorno i opasno prihvatiti elemente marksističke raščlambe ne prepoznajući njihove veze s ideologijom, uči u praksu klasne borbe i njezine marksističke interpretacije ne zapažajući onu vrst totalitarnog i nasilnog društva kojem ovo zbivanje vodi« (*Octogesima adveniens*, 34).

(113) »Prema tome, kršćanin koji je spreman živjeti svoju vjeru u političkoj akciji shvaćenoj kao služenje ne može bez proturječja sa samim sobom prionuti uz ideološke sustave koji se korjenito ili u sržnim pitanjima suprotstavljaju njegovoj vjeri i poimanju čovjeka; ne može prionuti ni uz marksističku ideologiju... ni uz ideologiju liberalizma« (*Octogesima adveniens*, 26).

(117) »Ponovno tako pristupajući raznim ideologijama, kršćanin će na izvorima svoje vjere i u nauku Crkve crpsti načela i prikladna mjerila, da ga ne bi zaveo, a po tom u sebe zatvorio, neki sustav čija će mu ograničenja i totalitarizam, ako ih on u korijenu ne primijeti, možda prekasno sinuti pred očima. Onkraj svakog sustava, no ne bez konkretnog zalaganja u službi braći, on će u samoj jezgri svojih opredjela potvrditi izvornost kršćanskog doprinosa jednoj pozitivnoj preobrazbi društva« (*Octogesima adveniens*, 36).

»Socijalni nauk nije dosta samo izlagati, treba ga u djelo provoditi. To vrijedi posebice za crkveni socijalni nauk jer je njegovo svjetlo istina, njegov cilj pravednost, njegova pokretačka snaga ljubav« (*Mater et magistra*, 226).

(123) »Laici su specijalno, iako ne isključivo, nadležni za svjetovne zadaće i djelatnosti... Njihova već pravilno formirana savjest mora nastojati da božanski zakon bude upisan u život zemaljske zajednice« (*Gaudium et spes*, 43).

»Apostolat u socijalnoj sredini povjerenje je i obveza laicima da kršćanskim duhom prožmu mentalitet i navike, zakone i strukture zajednica u kojima žive. Taj apostolat ne može nitko drugi mjesto njih ispuniti« (*Apostolicam actuositatem*, 13).

»Jedna od pretpostavki neophodne teološke obnove jest ispravno vrednovanje socijalnog nauka Crkve. To učenje nikada nije zaključeno. Naprotiv, ono je otvoreno svim novim pitanjima što se tijekom vremena pojavljuju... Socijalni nauk Crkve daje vrlo značajne smjernice ćudorednog značaja. Ali da bi taj nauk mogao izravno utjecati i na akciju, za to se traže kompetentne osobe u znanosti, tehnici, društvenim znanostima i politici. Potrebno je da se pastiri pobrinu za obrazovanje takvih nadležnih osoba koje će duboko proživljavati Evanđelje. Ovdje se poglavito misli na laike čije je poslanje da izgrađuju društvo« (Zbor za nauk vjere, instrukcija *Libertatis nuntius* o nekim vidovima »teologije oslobođenja«, 12.14).

(127) »Među katolicima veoma su dostojni pohvale oni koji, svjesni zahtjeva vremena, svim silama nastoje pošteno poboljšati položaj radnika. I uzevši stvar u svoje ruke, trse da poraste pojedinačno i obiteljsko blagostanje, da se po pravici urede odnosi između radnika i gospodara; da se u jednim i drugima održi živa i duboko ukorijenjena svijest dužnosti i opsluživanja evanđeoskih zapovijedi« (*Rerum novarum*, 45).

(130) »Nije dosta opominjati na načela, potvrđivati svoje dobre namjere, ukazivati na glasne nepravde i proročki optuživati. Riječi neće imati stvarne težine ako ih svatko ne popratí življom svijesti o vlastitoj odgovornosti i učinkovitom akcijom« (*Octogesima adveniens*, 48).

(131) »Tijekom godina koje su protjecale od objavljivanja enciklike *Rerum novarum*, društveno pitanje nije prestalo zaokupljati pažnju Crkve. O tom svjedoče brojni dokumenti Učiteljstva, bilo da potječu od vrhovnih svećenika ili od vatikanskog sabora; o tome svjedoče i dokumenti različitih episkopata; svjedoče i različita studijska središta, kako na međunarodnom planu tako i na planu mjesnih Crkava« (*Laborem exercens*, 2).

(135) »Crkva koja se, zbog svoje službe i nadležnosti, nikako ne podudara s političkom zajednicom niti se veže bilo koji politički sistem, znak je ujedno i čuvar transcendentnosti ljudske osobe... Ali je pravo da uvijek i svagdje s istinskom slobodom propovijeda vjeru,

naučava svoju socijalnu nauku, da nesmetano vrši svoju službu među ljudima te izriče moralni sud, pa i o stvarima koje se odnose na politički poredak, kada to traže temeljna prava ljudske osobe ili spas duša« (*Gaudium et spes*, 76).

(139) »Vjernici laici imaju pravo da im se u stvarima zemaljske države prizna ona sloboda koja pripada svim građanima; ipak kad se služe tom slobodom, neka se brinu da svoje djelovanje prožimaju evanđeoskim duhom i da budu pozorni na nauk koji izlaže crkveno učiteljstvo, čuvajući se ipak da u otvorenim pitanjima ne iznose svoje mišljenje kao nauk Crkve« (*Zakonik kanonskog prava*, kan. 227).

(140) § 1. Neka klerici uvijek nastoje da se među ljudima što više čuvaju mir i sloga utemeljeni na pravdi.

§ 2. Neka aktivno ne sudjeluju u političkim strankama niti u upravljanju sindikalnim društvima, osim ako to, prema sudu mjerodavne crkvene vlasti, traži zaštita crkvenih prava ili promicanje zajedničkog dobra« (*Zakonik kanonskog prava*, kan. 287).

(145) »Socijalni nauk Crkve sa svom svojom dinamikom prati ljude u njihovu traganju. Taj nauk ne nastupa potvrđujući neku postojeću strukturu ili predlažući neki gotov obrazac, ne svodi se na to da upozorava na neka opća načela: ta se nauka razvija razmišljanjem u dodiru s promjenljivim stanjima ovoga svijeta, poticana od Evanđelja kao izvora obnove ako se njegova poruka prigrlj u cjelini skupa s onim što ona traži« (*Octogesima adveniens*, 42)

(146) »Neka se u dušobrižničkoj službi dovoljno priznaju i primjenjuju ne samo načela teologije nego također i otkrića profanih znanosti, u prvom redu psihologije i sociologije« (*Gaudium et spes*, 62).

»Neka se pouče također kako će se služiti pomoćnim sredstvima koja im pruža pedagogija, psihologija i sociologija prema ispravnim metodama i u skladu s odredbama crkvene vlasti« (*Optatam totius*, 20).

(148) »Premda cjelokupni odgoj i obrazovanje pitomaca u sjemeništu imaju za cilj pastoralni rad, neka se u njem uredi pastoralna izobrazba u užem smislu kojom neka pitomci nauče načela i umijeća koja, s obzirom na potrebe mjesta i vremena, pripadaju vršenju službe naučavanja i posvećivanja Božjeg naroda te upravljanja njime« (*Zakonik kanonskog prava*, kan. 255).

(150) »Biskupi pak, kojima je povjerena dužnost da upravljaju Crkvom Božjom, neka sa svojim svećenicima Kristovu poruku tako propovijedaju kako bi zemaljske djelatnosti vjernika bile prožete svjetlom Evanđelja« (*Gaudium et spes*, 43).

(151) »Svi pastiri neka povrh toga imaju na pameti da svojim svakidašnjim ponašanjem i svojom zauzetošću očituju svijetu lice Crkve po kojem ljudi rasuđuju o istinitosti i snazi kršćanske poruke« (*Gaudium et spes*, 43).

»Baš u životu treba se provjeriti plodnost kršćanskog socijalnog nauka i upravo kroz stvarno zalaganje, svjedočanstvo o radu, akciju promicanja, mora se na druge širiti blagotvorno svjetlo Evandjelja« (Ivan Pavao II, *Govor o 90. obljetnici enciklike Rerum novarum*, 3; 1981).